

การนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ของประเทศในกลุ่มอาเซียนในรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย

พรชัย ฉันทวีพิเศษลักษณ์¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน ในรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย มีวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อทราบการนำเสนอเนื้อหา ด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนในรายการประเภทสารคดีทางโทรทัศน์ ไทย ทั้งในด้านจำนวน ปริมาณ และประเภทเนื้อหา (2) เพื่อทราบทิศทางการนำ เสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนในรายการประเภทสารคดี ทางโทรทัศน์ที่สถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทนำเสนอ (3) เพื่อทราบถึงกระบวนการ คัดเลือกเนื้อหาและการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน ของผู้ผลิตรายการประเภทโทรทัศน์ของไทยแต่ละประเภทที่ทำการศึกษา

ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์ผู้ผลิตรายการสารคดีที่เป็น กลุ่มตัวอย่าง 4 รายการ จากสถานีโทรทัศน์ 3 ประเภท คือ สถานีโทรทัศน์ของ รัฐ สถานีโทรทัศน์บริการสาธารณะ และสถานีโทรทัศน์ธุรกิจ รวมถึงการวิเคราะห์ ข้อมูลจากเอกสารและเทปรายการสารคดีที่ออกอากาศ

จากการศึกษาพบว่า นโยบายภาครัฐมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของสถานี โทรทัศน์ที่นำเสนอประเด็นหลักเรื่องประชาคมอาเซียนตามลำดับความสำคัญ สูงสุด ดังนี้ สถานีโทรทัศน์ของรัฐ สถานีโทรทัศน์สาธารณะ และสถานีโทรทัศน์เชิง ธุรกิจ แต่เมื่อศึกษาขั้นการปฏิบัติงานในการผลิตรายการพบว่า สถานีโทรทัศน์ สาธารณะกลับดำเนินการตามนโยบายอย่างเข้มงวดกว่าสถานีโทรทัศน์ของรัฐ

การผลิตรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่ม อาเซียนมีปริมาณน้อย เนื่องจากรายการประเภทนี้ต้องอาศัยผู้ผลิตที่มีองค์ความรู้ และทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งมีจำนวนค่อนข้างจำกัด นอกจากนี้ องค์ความรู้และทุน ทางวัฒนธรรมยังเป็นปัจจัยกำหนดประเด็นและเนื้อหาในรายการสารคดีอีกด้วย

¹ อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาวิทยุและโทรทัศน์ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. **หมายเหตุ** บทความนี้ปรับปรุงขึ้นจากงานวิจัยเรื่อง การนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน ในรายการสารคดีโทรทัศน์ไทย ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากโครงการวิจัย กองทุนวิจัยคณะวารสารศาสตร์และสื่อสาร มวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557.

Abstract

The research *A Presentation of Cultural Contents about ASEAN Community in Thai TV Documentary Programs* has three objectives: (1) to learn how cultural contents on ASEAN Community are presented in Thai TV documentary programs in terms of amount, broadcasting frequency and category; (2) to reveal the direction of presentation of cultural content on ASEAN Community in Thai TV documentary programs that each Television station has currently presented; and (3) to learn the selecting and presenting processes of cultural contents on ASEAN community of Thai TV documentary producers for every program genre chosen in the research.

This research has been conducted with a qualitative method, using in-depth interviews with 4 documentary producers from different television stations and a content analysis of documents and videos of cultural document programs being on-air.

The result found that state policy has some influences on television stations' policy on the intensity of ASEAN community presentation. The degrees of intensity are in the following order: state-owned stations, public broadcasting station and privately-owned stations. However, the operational and production processes of the only one public broadcasting station are stricter than those of state-owned stations.

Finally, the research found that TV documentary programs with cultural contents on ASEAN community are not many because they require producers with cultural capital (such as network) and body of knowledge, which are limited in the country. Also, cultural capital and knowledge are two main factors setting key messages and contents of all Thai TV documentary programs.

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

รายการสารคดีโทรทัศน์มุ่งนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง ถ่ายทอดเหตุการณ์ แสดงความคิดสร้างสรรค์ เสนอเรื่องราวเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลึกซึ้ง โดยสำรวจ ค้นคว้าข้อเท็จจริงในเชิงลึก นำเสนอเรื่องราวความรู้อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ชม

รายการสารคดีโทรทัศน์นำเสนอเนื้อหาหลายด้าน ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ประวัติศาสตร์ กีฬา บันเทิง รวมถึงวัฒนธรรม ในปัจจุบันรายการสารคดีโทรทัศน์ที่ออกอากาศในประเทศไทยมีการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือกลุ่มประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) สร้างความตระหนักรู้ และเตรียมความพร้อมของผู้ชมภายในประเทศ เพื่อรับมือในการเข้าสู่การเป็นสมาชิกของประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558

หนังสือ *ASEAN Mini Book* ที่ผลิตโดยกรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ (2556: 44) ระบุว่า ประเทศสมาชิกของสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 10 ประเทศ หรืออาเซียน (ASEAN) มีเป้าหมายจะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี 2558 ซึ่งประกอบด้วย 3 ด้านหลัก คือ (1) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน หรือ ASEAN Political-Security Community: APSC (2) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือ ASEAN Economic Community: AEC และ (3) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน หรือ ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC

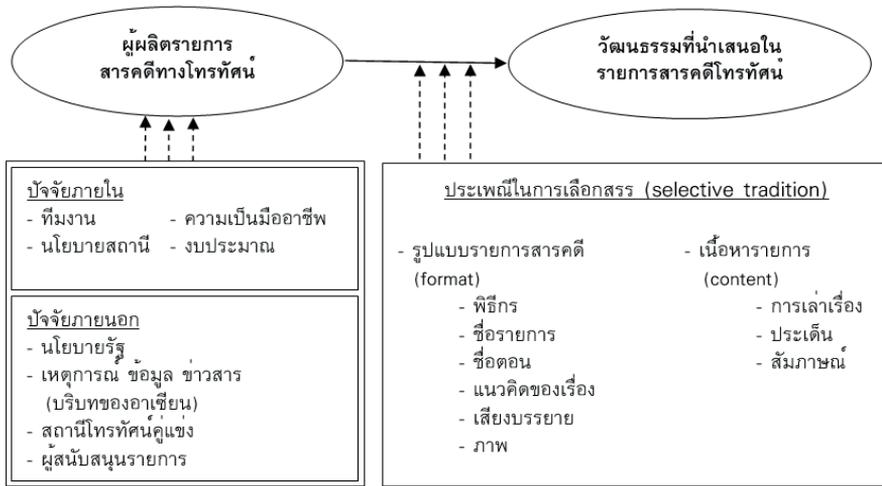
ที่ผ่านมา สื่อมวลชนไทยได้คัดเลือกข้อมูลต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นสารคดี ใช้การประกอบสร้างความหมายที่มองผ่านสายตาของผู้ผลิต รวมถึงหัวข้อเรื่องที่นำเสนอ มุมมองต่อเรื่อง เพื่อมุ่งนำเสนอความรู้ (knowledge) ให้แก่ผู้ชมรายการในด้านประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) มากที่สุด เนื่องจากการรวมตัวของประชาคมอาเซียนในโลกจริงมีแนวโน้มจะให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก ขณะที่ข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASCC) กลับมีการนำเสนอในปริมาณน้อย ทั้งที่วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนในสังคม และเป็นเครื่องมือในการหลอมรวม ผสานกลุ่มคนให้กลมกลืนอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี

สถานีโทรทัศน์ในประเทศไทยมีการแบ่งประเภทเป็น 3 รูปแบบ คือ (1) สถานีโทรทัศน์ของรัฐ (state television) อยู่ในการกำกับของรัฐบาล ณ ขณะนั้นมีหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารต่างๆ จากรัฐบาล ไปยังประชาชน (2) สถานีโทรทัศน์สาธารณะ (public television) ดำเนินการเป็นอิสระจากรัฐบาล องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ แพร่ภาพโดยไม่แสวงหากำไรหรือโฆษณา มีรายได้จากภาษีของประชาชน (3) สถานีโทรทัศน์เชิงพาณิชย์ (commercial television) นำเสนอรายการเพื่อแสวงหากำไรจากค่าโฆษณา โดยส่วนใหญ่จะเป็นสถานีที่ดำเนินการโดยธุรกิจ

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาว่า เมื่อมีการนำเสนอวัฒนธรรมของประเทศอาเซียนแบบมีสื่อมวลชนเป็นตัวกลาง (mass-mediated culture) ทำให้ผู้ชมได้รับประสบการณ์ผ่านสื่อ (mediated experience) จากการคัดเลือกและนำเสนอขององค์กรประเภทสื่อโทรทัศน์ในประเทศไทยแล้ว ในกระบวนการผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์

ที่ผลิตผ่านมุมมองคนไทย นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียน กลุ่มผู้ผลิตในสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภททั้งสามประเภท จะมีวิธีการจัดหาข้อมูล เรื่องราว การคัดเลือกเนื้อหา และวิธีการนำเสนออย่างไร

ภาพที่ 1: กรอบการวิจัย (Conceptual Framework)

ปัญหานำการวิจัย

- (1) รายการประเภทสารคดีทางโทรทัศน์ในประเทศไทย มีปริมาณและรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนอย่างไร
- (2) รายการโทรทัศน์ประเภทสารคดีในสถานีโทรทัศน์ของประเทศไทยแต่ละประเภท นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนในทิศทางใด
- (3) ผู้ผลิตรายการประเภทสารคดี ในสถานีโทรทัศน์ของประเทศไทยแต่ละประเภท มีกระบวนการคัดเลือกเนื้อหา และนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนอย่างไร

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีหน่วยการศึกษา 2 ลักษณะ คือ

1. รายการสารคดีโทรทัศน์ คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างรายการแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) เพื่อนำมาศึกษากระบวนการผลิตรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน จากแต่ละสถานี ดังนี้

- 1.1 สถาบันโทรทัศน์ของรัฐ คือ สถาบันวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที มีรายการสารคดีที่ออกอากาศเกี่ยวกับอาเซียนเป็นจำนวนมากที่สุด แต่ผู้วิจัยสามารถติดตามค้นหาข้อมูลผู้ผลิตได้เพียง 1 รายการ คือ รายการ *ASEAN STORY*
- 1.2 สถาบันโทรทัศน์สาธารณะ คือ สถาบันโทรทัศน์ไทยพีบีเอส มีรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียน จำนวน 2 รายการ โดยแบ่งเป็นรายการที่สถานีผลิตเอง 1 รายการ คือ รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* และรายการที่ให้ผู้ผลิตอิสระเป็นผู้ผลิต จำนวน 1 รายการ คือ รายการ *ASEAN BEYOND 2015* ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาทั้ง 2 รายการ
- 1.3 สถาบันโทรทัศน์เชิงธุรกิจ คือ สถาบันโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 เป็น สถาบันโทรทัศน์เชิงธุรกิจ มีรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียน จำนวน 1 รายการ คือ รายการ *มองโลกแบบวิกรม* ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษารายการนี้เพียงรายการเดียว

2. บุคคล ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จากตัวแทนผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน เพื่อทำการสัมภาษณ์ จำนวน 4 รายการ คือ

- 2.1 ผู้ผลิตรายการ *ASEAN STORY* (สถาบันวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที)
- 2.2 ผู้ผลิตรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* (สถาบันโทรทัศน์ไทยพีบีเอส)
- 2.3 ผู้ผลิตรายการ *ASEAN BEYOND 2015* (สถาบันโทรทัศน์ไทยพีบีเอส)
- 2.4 ผู้ผลิตรายการ *มองโลกแบบวิกรม* (สถาบันโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3)

ระยะเวลาในการศึกษาในช่วงระหว่าง เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2556 ถึงเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2557 รวมระยะเวลา 1 ปี เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทย กำลังเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ในปี พ.ศ. 2558 และ สื่อมวลชนในประเทศไทย โดยเฉพาะสถานีโทรทัศน์ได้หันมานำเสนอเนื้อหาเรื่อง วัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนมากขึ้น รวมทั้งยังเป็นช่วงเวลามากพอในการ ศึกษาเรื่องดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดประเพณีในการเลือกสรร (Selective Tradition)

แนวคิดวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) ของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2553) ระบุว่า วัฒนธรรมหมายถึงสิ่งที่ป็นปกติธรรมดา (culture of the ordinary) วิลเลียมส์ได้

กำหนดเกณฑ์การแบ่งวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท คือ (1) วัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (lived culture) คือ วัฒนธรรมทุกอย่างที่มีอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งและในสถานที่หนึ่ง และเฉพาะคนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาและสถานที่นั้นเท่านั้น (2) วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (recorded culture) คือ บางส่วนเสี้ยวของวัฒนธรรมที่มีชีวิตในกลุ่มแรก และได้รับการบันทึกหรือผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดต่อมา

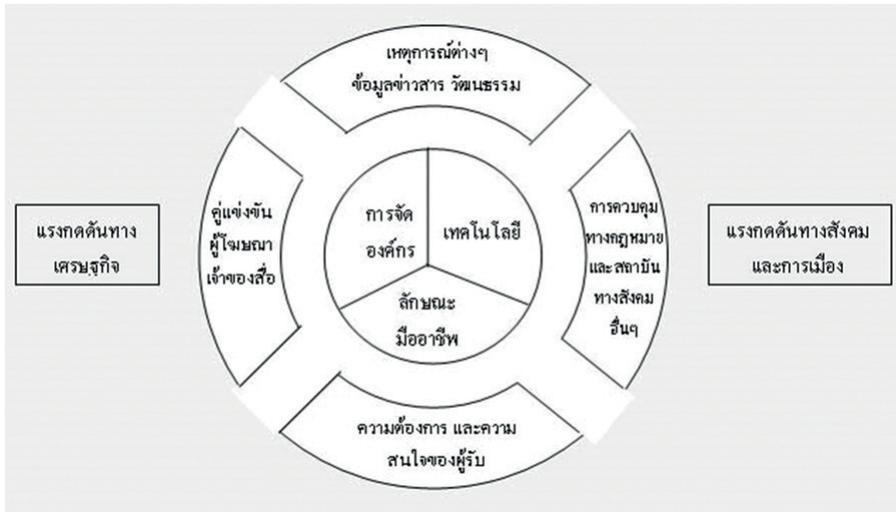
เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ เชื่อว่า วัฒนธรรมได้รับการบันทึกไว้ เป็นส่วนหนึ่งของ ประเพณีในการเลือกสรร (selective tradition) ให้วัฒนธรรมยังอยู่สืบทอดต่อไป การดำเนินชีวิตประจำวันของคนเราในทุกวันนี้จะมีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา แต่ประเพณีในการเลือกสรรจะทำหน้าที่คัดเลือกและกลั่นกรอง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นหรือเคยมีอยู่แล้วบางอย่างเท่านั้นมาผลิตซ้ำขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่อง ให้สามารถมีชีวิตยืนยาวต่อไป หรือวัฒนธรรมบางอย่างจะถูกทำให้กลายเป็น วัฒนธรรมที่ถูกบันทึกไว้ ในขณะที่วัฒนธรรมที่ไม่ได้รับการคัดเลือกจะหมดความสำคัญ หายสูญหายไปตามกาลเวลา และที่สำคัญ ประเพณีในการเลือกสรรนี้มักจะมีผลประโยชน์บางอย่างแอบแฝงอยู่เบื้องหลังเสมอ เช่น ผลประโยชน์ทางชนชั้น ผลประโยชน์ทางสุนทรียะ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมือง

การศึกษาการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนที่คัดเลือกให้บันทึกไว้ในรูปแบบรายการสารคดีทางโทรทัศน์ในครั้งนี้ นับเป็นกระบวนการผลิต/ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural production/reproduction) ผ่านประเพณีในการเลือกสรร จึงต้องวิเคราะห์ด้วยการตั้งคำถามในการศึกษาว่า มีเนื้อหา วัฒนธรรมอะไรบ้างที่ถูกคัดเลือกเพื่อสืบทอดไว้ กระบวนการคัดเลือกนั้นทำอย่างไร และทำไมสื่อมีหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขอะไรที่ทำให้วัฒนธรรมนั้นจึงได้ผ่านการคัดเลือกให้ผลิตซ้ำเอาไว้

2. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรผู้ผลิตสื่อ ภายใต้แรงผลักดันทางสังคม

Denis McQuail (2000) กล่าวว่า สื่อมวลชนที่ดำเนินงานในลักษณะองค์กรธุรกิจ ต้องดำเนินอยู่ท่ามกลางแรงผลักดันต่างๆ ทางสังคม (social pressure) ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ (economic pressure) การเมือง (political pressure) ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนแรงผลักดันภายในขององค์กรเอง ซึ่งแรงผลักดันเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายและการดำเนินงานขององค์กรผู้ผลิตสื่อมวลชน จากแนวคิดของ McQuail สามารถแสดงเป็นภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2: แสดงแนวคิดเรื่อง องค์กรผู้ผลิตสื่อภายใต้แรงผลักดันทางสังคม

ที่มา: พรชัย ฉันทวิเศษลักษณ์ (2553: 21)

George Gerbner (1969 quoted in McQuail, 2000) กล่าวว่า สื่อมวลชนดำเนินการภายใต้แรงกดดันจากบทบาทของพลังต่างๆ จากภายนอก เช่น ลูกค้าหรือนักโฆษณา คู่แข่งจากสื่ออื่น ผู้มีอำนาจ โดยเฉพาะทางด้านกฎหมายและการเมือง นักวิชาการ สถาบันอื่นๆ ในสังคม รวมถึงตัวผู้รับสาร

Patrick Hendrick (1995) ให้ความสนใจที่โครงสร้างของอุตสาหกรรมสื่อนโยบายของรัฐ และแรงผลักดันต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อตลาด มีแนวคิดว่าองค์กรผู้ผลิตเป็นส่วนหนึ่งของหลายๆ องค์กรในระบบขององค์กรสื่อ ที่มีผลกระทบกับโครงสร้างของระบบและสภาวะแวดล้อม ขณะเดียวกัน องค์กรผู้ผลิตก็ได้รับผลกระทบจากสภาวะแวดล้อมนั้นๆ เช่นกัน ทำให้องค์กรผู้ผลิตสื่อพัฒนาศักยภาพและปรับเปลี่ยนความสามารถเพื่อรับมือกับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรผู้ผลิตสื่อภายใต้แรงผลักดันทางสังคม ช่วยทำความเข้าใจภาพรวมเกี่ยวกับปัจจัยที่มีต่อการผลิตรายการโทรทัศน์ประเภทไม่ใช่เรื่องแต่งบนหน้าจอโทรทัศน์ หรือรายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนของสถานีโทรทัศน์ในแต่ละประเภท

3. แนวคิดรายการโทรทัศน์ประเภทเรื่องจริง

ประเภทของรายการโทรทัศน์มีการจัดแบ่งประเภท (genre) ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) ประเภทบันเทิง (light entertainment) (2) ประเภทเรื่องแต่ง

(fiction) (3) ประเภทเรื่องจริง (non-fiction) โดยรายการโทรทัศน์ประเภทเรื่องจริงยังประกอบด้วยรูปแบบรายการ 2 ประเภทคือ รายการข่าว (news) และรายการสารคดี (documentary/feature)

สารคดีเป็นรายการที่นำเสนอข้อเท็จจริง (fact) ของสิ่งต่างๆ ในแง่มุมที่น่าสนใจ เพื่อให้ความรู้ ข้อเท็จจริง โดยกรรณิกา รุ่งเจริญพงษ์ (2555) ระบุว่า หัวใจสำคัญของรายการสารคดีคือความพยายามที่จะนำเสนอเอกสาร หลักฐาน หรือบันทึกต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายหรือบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ อย่างเป็นทางการและเป็นกลาง ปราศจากการเสริมแต่งเรื่องโดยใช้จินตนาการ ทำให้ข้อมูลเป็นที่เชื่อถือได้

ที่สำคัญคือ แม้รายการสารคดีจะนำเสนอข้อเท็จจริง แต่ในกระบวนการผลิตสารคดียังมีการคัดเลือก จัดลำดับ ออกแบบสาร ผ่านมุมมองของผู้ผลิตรายการ ซึ่งเป็นจุดยืนที่ซ่อนเร้นอยู่ จนทำให้ผู้ชมอาจมองข้ามในประเด็นนี้ เพราะยึดในหลักการว่า สารคดีมุ่งนำเสนอข้อเท็จจริง หรือเรื่องราว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง อย่างเป็นทางการ

แนวคิดรายการโทรทัศน์ประเภทเรื่องจริง นำไปใช้เป็นกรอบในการศึกษาเนื้อหา รายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน

4. แนวคิดเรื่องภูมิหลังและพัฒนาการอาเซียน

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน (Association of Southeast Asian Nations: ASEAN) ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2510 โดยสมาชิก 5 ประเทศ คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย ร่วมลงนามในปฏิญญาอาเซียน หรือรู้จักในชื่อปฏิญญากรุงเทพ และต่อมาได้ขยายตัว มีสมาชิกเพิ่มขึ้นอีก 5 ประเทศตามลำดับ คือ บรูไนดารุสซาลาม เวียดนาม พม่า ลาว และกัมพูชา จนมีสมาชิกในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ครบ 10 ประเทศ

วัตถุประสงค์หลักของการก่อตั้งประชาคมอาเซียนคือ การส่งเสริมความร่วมมือและความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคงในภูมิภาค และสังคม วัฒนธรรม โดยมีเป้าหมายจะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี 2558 ประกอบด้วย 3 ด้านหลัก ได้แก่ (1) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน หรือ ASEAN Political-Security Community: APSC (2) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือ ASEAN Economic Community: AEC และ (3) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน หรือ ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC (กรมอาเซียน, 2556)

งานศึกษาสามทศวรรษอาเซียนของพิษณุ สุวรรณชฎ (2540) ระบุว่า การก่อตั้งอาเซียนในปี พ.ศ. 2510 นั้น แรกเริ่มมีมูลเหตุทางการเมืองเป็นปัจจัยที่สำคัญ อยู่เบื้องหลัง ความหวาดวิตกของแต่ละชาติต่อความมั่นคงของรัฐ ตลอดจนความปรารถนาที่จะธำรงไว้ซึ่งเอกราชและความมั่นคงในชาติ หลังจากการได้รับ

เอกราช และการเผชิญปัญหาคอมมิวนิสต์ เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้แต่ละชาติพยายามสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศ

ต่อมา เมื่อปัญหาเรื่องคอมมิวนิสต์สิ้นสุด สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศต่างๆ ในอาเซียนเริ่มคลี่คลาย อาเซียนได้เริ่มให้ความสำคัญเรื่องความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ เห็นได้จากการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 3 ณ กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในปี 2530 มหาเธร์ โมฮัมหมัด นายกรัฐมนตรีมาเลเซีย ได้ย้าปัญหาเศรษฐกิจของอาเซียนในภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอย ขณะที่ ลี กวน ยู นายกรัฐมนตรีสิงคโปร์ มุ่งประเด็นเศรษฐกิจและแสดงความยินดีต่อการที่อาเซียนได้กำหนดมาตรการทางใหม่ด้านการค้าและการลงทุน (พิษณุ สุวรรณะชฎ, 2540: 89)

ประเด็นด้านวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียนนั้น ธงชัย วินิจจะกุล มองว่า ความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน จะเป็นความรู้ที่มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะทรัพยากร เป็นจุดที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ มองภูมิภาคนี้ในเชิงวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมอาเซียนเป็นสังคมย่อยยุค เป็นอดีต เป็นธุรกิจ ถวิลหาอดีต เห็นวัฒนธรรมเป็นสินค้า ความรู้ที่สนใจที่กำลังสนใจสร้างเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้านหนึ่งคือเรื่องเศรษฐกิจ อีกเรื่องคือวัฒนธรรมในเชิงที่เป็นสินค้า (อัมพร จิรัฐติกร, 2543: 38)

แนวคิดเรื่องภูมิหลังและพัฒนาการอาเซียน สามารถนำไปปรับใช้เป็นกรอบในการศึกษาเนื้อหารายการประเภทสารคดีโทรทัศน์ ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ศึกษากระบวนการผลิตเนื้อหาของรายการสารคดีทางโทรทัศน์ในประเทศไทยที่นำเสนอด้านสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียน ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม 2556 ถึงมิถุนายน 2557 รวมระยะเวลา 1 ปี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีโทรทัศน์แบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ตามประเภทการประกอบการหรือองค์ประกอบระบบกรรมสิทธิ์และความเป็นเจ้าของสื่อ (media ownership) ได้เป็นรายการสารคดีโทรทัศน์ 4 รายการที่ออกอากาศในสถานีโทรทัศน์ 3 ประเภท เพื่อนำมาศึกษากระบวนการผลิตรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน ดังนี้

- 1) รายการ ASEAN STORY ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที (สถานีโทรทัศน์ของรัฐ)

- 2) รายงาน ASEAN BEYOND 2015 ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (สถานีโทรทัศน์สาธารณะ)
- 3) รายงาน เปิดม่านอุษาคเนย์ ทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (สถานีโทรทัศน์สาธารณะ)
- 4) รายงาน มองโลกแบบวิกรม ทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 (สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ)

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัย 3 ลักษณะในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) ผู้วิจัยใช้อุปกรณ์บันทึกเสียงสัมภาษณ์ บันทึกบทสนทนาของผู้ผลิตรายการสารคดีในสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทที่น่าเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน จำนวน 4 คน ได้แก่

- 1.1) อติศักดิ์ ศรีสม กรรมการผู้จัดการ บริษัท เบิร์ด อาย วิว เน็ตเวิร์ค ผู้ผลิตรายการ ASEAN STORY
- 1.2) พรธณี รุ่งสว่าง หัวหน้าแผนกข่าวชาวศิลปวัฒนธรรมและบันเทิง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ผู้ผลิตรายการ เปิดม่านอุษาคเนย์
- 1.3) บัณฑิต ลุนทา กรรมการผู้จัดการ บริษัท พาราดีซัล มีเดีย จำกัด ผู้ผลิตรายการ ASEAN BEYOND 2015
- 1.4) ปาจริย์ แสงแก้ว โปรดิวเซอร์ บริษัท พาโนรามา เวิลด์ไวด์ จำกัด ผู้ผลิตรายการ มองโลกแบบวิกรม

2) การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) กลุ่มตัวอย่างรายการประเภทสารคดีทางโทรทัศน์ที่ออกอากาศในสถานีโทรทัศน์ของไทยแต่ละประเภท ได้แก่ บริการของรัฐ บริการสาธารณะ และบริการธุรกิจ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นแนวโน้มของการคัดเลือกและนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียนในสื่อโทรทัศน์แต่ละประเภท โดยใช้หน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) ในระดับรายเนื้อเรื่อง (theme) ใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ด้านจุดยืนในการเล่าเรื่องของผู้ผลิตทั้ง 4 รายการ โดยวิเคราะห์ส่วนต่างๆ ได้แก่ แนวคิดของรายการ ต้นเรื่องของรายการ ประเด็นการนำเสนอ แก่นเรื่อง พิธีกร เสียงบรรยาย การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องสถานที่ถ่ายทำ

3) ศึกษาเอกสาร หนังสือ รายงานประจำปี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการคัดเลือกและการนำเสนอข่าวสาร การวิเคราะห์เนื้อหา และอาเซียนศึกษา โดยผู้วิจัยจะอ่านและเลือกเก็บข้อมูลประเภทเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยทั้งหมด นำมาจัดลำดับความเกี่ยวพัน แยกประเภทข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่เพื่อความสะดวกในการนำเอกสารไปใช้งาน

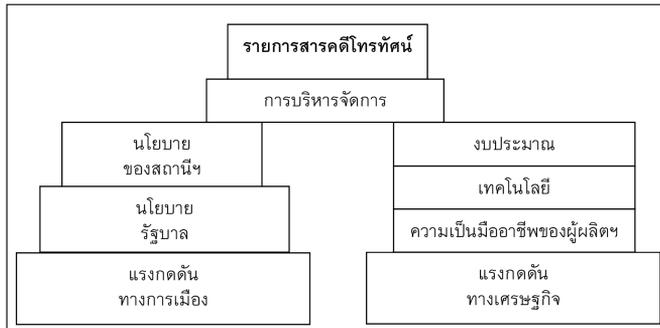
การเก็บข้อมูลวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการทดสอบความน่าเชื่อถือ (reliability) ของข้อมูลทั้งหมด โดยนำข้อมูลที่ได้จากแต่ละแหล่ง คือ ข้อมูลการวิเคราะห์เนื้อหา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ผลิตรายการ และข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร มาตรวจสอบกันเอง (cross-check) เพื่อยืนยันว่าข้อมูลได้มีความถูกต้อง และน่าเชื่อถือ

ผลการศึกษา

ปัญหานำวิจัยข้อที่ 1 รายการประเภทสารคดีทางโทรทัศน์ในประเทศไทยมีปริมาณและรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนอย่างไร

การผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์เป็นกระบวนการที่สื่อมวลชนผู้ผลิตจำเป็นต้องดำเนินการภายใต้แรงผลักดันทางสังคม ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และแรงผลักดันภายในองค์กร ซึ่งล้วนกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานขององค์กรผู้ผลิต เพื่อเพิ่มศักยภาพ ปรับเปลี่ยนความสามารถทั้งภายในและภายนอกเพื่อรับมือกับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

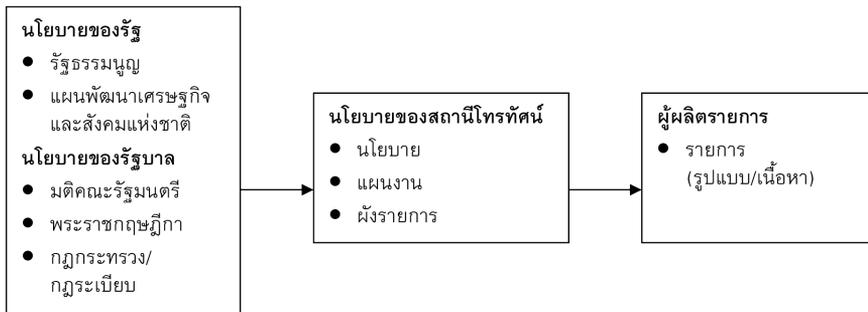
ภาพที่ 3: ปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันในการผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์ของผู้ผลิตรายการสารคดี

ปัจจัยภายนอกที่เป็นแรงกดดันและมีผลมากที่สุด ต่อการกำหนดกระบวนการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน คือ แรงผลักดันทางการเมือง (political pressure) กล่าวคือ นโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ให้ความสำคัญต่อการรวมตัว และการเปิดตัวประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการในช่วงปลายปี 2558 กำหนดเป็นนโยบายสำคัญระดับชาติ เพราะเมื่อการเปิดประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการ จะเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานและงบประมาณ ส่งผลต่อชีวิตของคนทั่วทั้งภูมิภาค

ผลักดันให้สถานีโทรทัศน์ทุกประเภทให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว กำหนดเป็นนโยบายของสถานีให้มีการดำเนินการผลิตและเผยแพร่ข่าวสาร สารความรู้ และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับรู้ เข้าใจ และเกิดความรู้เกี่ยวกับอาเซียนตามไปด้วย โดยสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทให้ความเข้มข้นในเชิงนโยบายที่กำหนดการนำเสนอรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประชาคมอาเซียนมากขึ้นน้อยต่างกัน

ภาพที่ 4: ทิศทางนโยบายรัฐสู่การกำหนดนโยบายและการผลิตรายการสารคดีของผู้ผลิตสื่อภายใต้แรงผลักดันทางสังคม

ปัจจัยที่มีผลต่อการผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์เริ่มมาจากนโยบายการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของรัฐ ที่ขับเคลื่อนสู่ นโยบายของสถานีโทรทัศน์แต่ละรูปแบบให้หันมาให้ความสำคัญต่อการผลิตรายการที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนในระดับความเข้มข้นแตกต่างกัน กล่าวคือ สถานีโทรทัศน์ของรัฐและสถานีโทรทัศน์สาธารณะให้ความสำคัญมาก มีการดำเนินการเป็นรูปธรรมผ่านการกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษรลงในนโยบายของสถานี ระบุให้มีการนำเสนอประเด็นเรื่องประชาคมอาเซียนในรายการของสถานี และปรับผังรายการเพิ่มสัดส่วนรายการที่เกี่ยวกับอาเซียนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

ประเภทของสถานีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศอาเซียน

ผู้วิจัยสำรวจผังรายการของสถานีโทรทัศน์ภาคพื้นดินที่เป็นสถานีโทรทัศน์เครือข่ายระดับชาติ จำนวน 6 สถานี ตามระยะเวลาในการศึกษา คือ ช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม 2556 ถึงมิถุนายน 2557 รวมระยะเวลา 1 ปี พบว่า สถานีโทรทัศน์ทั้ง 6 สถานี มีการออกอากาศรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน จำนวน 10 รายการ

ตารางที่ 1: รายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน

รายการ	สถานีโทรทัศน์	ความยาว	วันที่ออกอากาศ	เวลาออกอากาศ
1. มองโลกแบบวิกรม	สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3	5 นาที	จันทร์-ศุกร์	05.45-05.50 น.
2. ที่น้ออาเซียน	สถานีโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5	25 นาที	พุธ	14.05-14.30 น.
3. เปิดประตูสู่ออาเซียน	สถานีโทรทัศน์โมเดิร์นไนน์	5 นาที	จันทร์-ศุกร์	ช่วงภาคค่ำ (19.00-20.00 น.)
4. อาเซียนเป็นหนึ่งใน		5 นาที	จันทร์-ศุกร์	ช่วงภาคค่ำ (19.00-20.00 น.)
5. เปิดโลกอาเซียน	สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที	25 นาที	อังคาร	13.00-13.25 น.
6. สีสันอาเซียน		25 นาที	ศุกร์	13.00-13.25 น.
7. I am in ASEAN		25 นาที	จันทร์-ศุกร์	18.00-18.25 น.
8. ASEAN Story		25 นาที	อาทิตย์	15.30-15.55 น.
9. ASEAN Beyond 2015		55 นาที	ศุกร์	20.20-21.15 น.
10. เปิดม่านอุษาคเนย์	สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส	25 นาที	อาทิตย์	22.30-22.55 น.

จากการศึกษาวันและเวลาออกอากาศของรายการสารคดีตามตารางที่ 1 พบข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ

1) รายการสารคดีที่ผลิตและออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส (สถานีโทรทัศน์สาธารณะ) มีจำนวนเพียง 2 รายการ แต่ให้ความสำคัญผ่านการจัดวางในผังรายการช่วง prime time ส่วนรายการสารคดีของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที (สถานีโทรทัศน์ของรัฐ) มีจำนวนการออกอากาศมากที่สุด และกำหนดการออกอากาศทั้งช่วง prime time และ non-prime time สำหรับรายการสารคดีที่ผลิตและออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 3 (สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ) บรรจุในผังรายการช่วง non-prime time เป็นหลัก ส่วนสารคดีอาเซียนที่ผลิตโดยฝ่ายข่าวจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ นำไปออกอากาศในรายการข่าวตามผังรายการของรายการข่าวภาคค่ำที่เป็นช่วง prime time

2) ประเภทของสถานีโทรทัศน์มีผลต่อความยาวของรายการสารคดีที่ผลิตและออกอากาศ กล่าวคือ สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจให้เวลากับรายการที่นำเสนอประเด็นวัฒนธรรมอาเซียนค่อนข้างน้อย โดยรายการสารคดีอาเซียนที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 และสถานีโทรทัศน์โมเดิร์นไนน์ มีเวลาออกอากาศ 5 นาที ต่อตอน ขณะที่สถานีโทรทัศน์ของรัฐและสถานีโทรทัศน์สาธารณะให้เวลารายการสารคดีอาเซียนความยาวตอนละ 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมง จึงทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจให้พื้นที่กับประเด็นวัฒนธรรมอาเซียนน้อยมาก

หาใช้ปัจจัยการกำหนดช่วงเวลาการออกอากาศรายการสารคดีข้างต้นที่บรรจุในผังรายการของสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทเป็นตัวบ่งชี้การให้ความสำคัญต่อรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน จะพบว่า สถานีโทรทัศน์สาธารณะให้ความสำคัญกับรายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในอาเซียนมากที่สุด รองลงมาคือสถานีโทรทัศน์ของรัฐ และสถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ ตามลำดับ

รูปแบบการนำเสนอ ประเด็น และเนื้อหาวัฒนธรรมของประเทศอาเซียนในรายการสารคดีทางโทรทัศน์

รูปแบบการนำเสนอประเด็นและเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์ด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนมีเอกลักษณ์เหมือนกับสารคดีโดยทั่วไป คือ มุ่งนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง (fact) ของชีวิตคน สัตว์ เหตุการณ์ สิ่งของ ในช่วงเวลาหนึ่ง ด้วยความจริงจัง (seriousness) เพื่อให้ความรู้ทั่วไป (general knowledge) กับผู้ชมในเรื่องหนึ่งๆ

สถานีโทรทัศน์แต่ละแห่งมีนโยบายในการนำเสนอรายการเกี่ยวกับอาเซียนต่างกัน รูปแบบการนำเสนอของรายการจึงเป็นไปตามนโยบายของสถานีโทรทัศน์นั้นๆ ผู้วิจัยสำรวจเอกสารรายงานผลการปฏิบัติงานประจำปีของสถานีโทรทัศน์ ข้อมูลจากเว็บไซต์ของสถานีโทรทัศน์ รวมถึงเอกสารทางวิชาการ ระบุนโยบาย วิสัยทัศน์ เป้าหมาย/พันธกิจ และแผนการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตรายการนำเสนอเนื้อหาด้านอาเซียนของแต่ละสถานี ตามนโยบายของรัฐและสภาวะแวดล้อม ไว้ดังนี้

1) สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ มีกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ดำเนินกิจการโดยบริษัทบางกอกเอ็นเตอร์เทนเมนต์ จำกัด ภายใต้กลุ่มบริษัท บีอีซีวีลด์ จำกัด (มหาชน) ถือหุ้นใหญ่โดยกลุ่มมาลิโนท์ รับสัมปทานการดำเนินสถานีโทรทัศน์จากบริษัท อ.ส.ม.ท. จำกัด (มหาชน) วางนโยบายในปี 2556 ตามข้อมูลจากหนังสือ *ครบรอบ 43 ปี สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3* (2556) กำหนดเป้าหมาย “ก้าวสู่มาตรฐานสากล” เป็นปีที่ 2 ตามที่ได้ตั้งไว้ตั้งแต่ปี 2555

เพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ในทุกส่วนของรายการข่าว และผลิตรายการเกี่ยวกับอาเซียนตามนโยบาย “ก้าวสู่มาตรฐานสากล” จำนวน 3 รายการ แบ่งเป็นรายการของสถานีฯ โดยทีมงานฝ่ายข่าวเป็นผู้ผลิตเอง จำนวน 2 รายการ คือ รายการ *Asia Connect* และ *จอลูกเศรษฐกิจ* ออกอากาศในช่วงข่าว และรายการที่จ้างผู้ผลิตจากภายนอกผลิต 1 รายการ คือ *มองโลกแบบวิกรม* ผลิตโดยบริษัทพานอรามา เวิลด์ไวด์ จำกัด

2) สถานีโทรทัศน์ของรัฐ คือ สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที เป็นส่วนราชการระดับกองในสังกัดของกรมประชาสัมพันธ์ สำนักงานรัฐมนตรี มีรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นผู้กำกับดูแล มอบหมายนโยบาย สั่งการมายังอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์และผู้อำนวยการสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที อย่างเป็นทางการเป็นประจำเป็นลำดับขั้นตอน โดยในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา รัฐบาลให้ความสำคัญต่อการรวมตัวกันของประชาคมอาเซียน ทำให้สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที หันมาให้ความสำคัญในการผลิตและเผยแพร่ข่าวสาร สาระความรู้ และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีโอกาสรับรู้ เข้าใจเกี่ยวกับอาเซียนตามพันธกิจที่ตั้งไว้ โดยผลการศึกษาของทิพย์สุดา ซาดี (2555: 29-30) ระบุว่าในช่วง 2 เดือน คือ ธันวาคม 2544 และมกราคม 2555 สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที (NBT) มีการเพิ่มสัดส่วนการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียนขึ้นมากที่สุดอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่อดิศักดิ์ ศรีสม ผู้ผลิตรายการ *ASEAN STORY* พูดถึงนโยบายการนำเสนอรายการสาระความรู้เกี่ยวกับอาเซียนในสถานีโทรทัศน์ของรัฐแห่งนี้ว่า “ทางสถานีฯ ให้ความสำคัญในเรื่องอาเซียนอย่างชัดเจน นโยบายช่องบอกว่าพื้นที่ตรงนี้ถูกกันไว้สำหรับรายการประเภทอาเซียน” (อดิศักดิ์ ศรีสม, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2557)

3) สถานีโทรทัศน์สาธารณะ คือ สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ดำเนินกิจการโดยองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.) มีพันธกิจในการผลิตรายการ ให้บริการข่าวสาร ความรู้ สาระบันเทิงที่มีคุณภาพและมาตรฐานตามข้อบังคับด้านจริยธรรมขององค์การ เพื่อเผยแพร่ผ่านสื่อทุกแขนงโดยยึดถือผลประโยชน์สาธารณะและความคุ้มค่าเป็นสำคัญ (องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย [ส.ส.ท.], 2557: 14-15) สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสจัดทำรายการประจำปีอย่างต่อเนื่องทุกปี เพื่อเชื่อมโยงในเชิงข้อมูลกรอบแนวคิด และแนวทางการปฏิบัติงานกับแผนอื่นๆ ขององค์การ อันได้แก่ แผนบริหารกิจการ แผนพัฒนาองค์กร แผนพัฒนาบุคลากร และแผนการเงิน (องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย [ส.ส.ท.], 2556: 138) โดยแผนงานจัดทำรายการประจำปี 2556 และ 2557 ให้ความสำคัญกับประเด็นการ

เข้าสู่ประชาคมอาเซียน มีการระบุดึงให้การศึกษและสร้างความเข้าใจในเรื่องการรวมกลุ่มเป็นประชาคมของชาติอาเซียน ให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ผู้นำวิถีชีวิต และผลกระทบต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในการรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาเซียน เขียนแผนการผลิตและจัดหารายการสารคดีให้จัดหาผู้ผลิตสารคดีคุณภาพภายในประเทศ มีแนวทางเผยแพร่สารคดีมีคุณภาพอย่างเข้มข้นในช่วงเวลาที่ดีที่สุดบนผังรายการ มีกระบวนการควบคุมคุณภาพ ตั้งแต่การค้นคว้าข้อมูลที่เป็นระบบ การวางแผนการถ่ายทำ การทำบทที่รอบด้าน ถูกต้องตามหลักวิชาการ และการตัดต่อและจัดทำเสียงประกอบที่มีมาตรฐานสูง ใช้อ้างอิงได้ โดยนำเสนอสารคดีเกี่ยวกับวิถีชีวิตประชาชนอาเซียน ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ

สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสผลิตและเผยแพร่สารคดีที่นำเสนอเรื่องประชาคมของชาติอาเซียน จำนวน 2 รายการในช่วงปี 2556-2557 คือ (ก) รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* เป็นการร่วมมือของสถานีไทยพีบีเอสและกระทรวงวัฒนธรรม โดยมอบหมายให้แผนกข่าวศิลปวัฒนธรรมและบันเทิง สังกัดสำนักข่าว เป็นผู้ผลิต และ (ข) รายการ *ASEAN BEYOND 2015* ผลิตโดยการว่าจ้างผู้ผลิตอิสระ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลจากตัวเทปรายการของกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีที่ออกอากาศทั้ง 4 รายการ พบว่า รูปแบบที่นำเสนอของรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน มีการใช้พิธีกรประจำรายการพูดโปรยประเด็นของเรื่องที่จะนำเสนอในแต่ละตอนให้ผู้ชมได้ทราบ แล้วจึงนำเนื้อหาของสารคดีที่นำเสนอเรื่องราวผ่านภาพเหตุการณ์และเสียงบรรยายหรือบางรายการเลือกใช้พิธีกรลงไปตามดำเนินเรื่องในเนื้อสารคดีด้วย และปิดท้ายด้วยการสรุปสาระสำคัญของพิธีกรที่มีต่อประเด็นของเรื่องที่น่าเสนอในตอนนั้นๆ ส่วนการนำเสนอประเด็นและเนื้อหาของรายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่น่าเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน เป็นไปตามแนวคิดและภูมิหลังประสบการณ์ที่แตกต่างกันของผู้ผลิตรายการแต่ละรายการ ส่งผลให้การนำเสนอรายการสารคดีออกมาเป็น 3 ลักษณะ คือ (ก) ผู้ผลิตที่มีพื้นความรู้ เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เลื่อนำเสนอประเด็นและเนื้อหารายการที่เจาะลึกเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของแต่ละสังคม หรือ (ข) เลื่อนำเสนอประเด็นและเนื้อหารายการเชื่อมโยงมิติวัฒนธรรมไปเกี่ยวข้องกับมิติการเมืองและเศรษฐกิจ และ (ค) ผู้ผลิตที่พอมิพื้นความรู้ด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ จึงเลือกนำเสนอประเด็นและเนื้อหาในกรอบเสาหลักที่สามของประชาคมอาเซียน คือประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ที่มีเนื้อหากว้างขวางกว่าแค่เรื่องวัฒนธรรม ครอบคลุมประเด็นเรื่องสังคมด้วย ได้แก่ การพัฒนามนุษย์ การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สิทธิ

และความยุติธรรมทางสังคม ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างอัตลักษณ์ อาเซียนและการช่องว่างทางการพัฒนา

ลักษณะที่หนึ่ง การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาของรายการสารคดีโทรทัศน์ ด้านวัฒนธรรมที่เลือกนำเสนอเฉพาะมิติวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจเพื่อนบ้าน ในอาเซียน ผ่านวัฒนธรรมในเชิงวิถีชีวิต ประเพณี ให้เห็นประชาชนคนเล็กคนน้อย ที่เป็นตัวแทนของพลเมืองในประเทศนั้นๆ เช่น รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์*

ลักษณะที่สอง การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาของรายการสารคดีโทรทัศน์ ด้านวัฒนธรรมที่นำเสนอมิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เชื่อมโยงสู่มิติการเมืองและ เศรษฐกิจ เพื่ออธิบายเหตุการณ์ครอบคลุมได้หมดทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เช่น รายการ *ASEAN STORY*

ลักษณะที่สาม การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาเชื่อมโยงมิติสังคมวัฒนธรรม กับมิติการเมืองและเศรษฐกิจ ให้ผู้ชมได้เข้าใจสถานการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของประชาคมอาเซียน และส่งผลกระทบต่อการดำเนิน ชีวิตของประชาชนที่อยู่ในประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ เช่น รายการ *มองโลกแบบวิกรม* และรายการ *ASEAN BEYOND 2015*

ปัญหานำวิจัยข้อที่ 2 รายการโทรทัศน์ประเภทสารคดีในสถานีโทรทัศน์ของ ประเทศไทยแต่ละประเภท นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่ม อาเซียนในทิศทางใด

ทิศทางการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของ ประเทศในกลุ่มอาเซียน

1) สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ หรือสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 มุ่งเน้น การหารายได้จากการขายโฆษณา ผู้บริหารของสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 มีความสัมพันธ์อันดีกับ และเห็นถึงศักยภาพความรอบรู้ด้านอาเซียนของวิกรม กรมดิษฐ์ จึงติดต่อให้มาดำเนินรายการ *มองโลกแบบวิกรม* รายการสารคดีโทรทัศน์ ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียน โดยว่าจ้างผู้ผลิตอิสระภายนอก บริษัท พาโน-ราม่า เวิลด์ไวด์ จำกัด องค์กรที่เกิดจากกลุ่มคนทำสารคดีมีอาชีพ และเป็นบริษัท แรกที่บุกเบิกการผลิตสารคดีส่งออกสู่ต่างประเทศและส่งสารคดีขายต่างประเทศ อย่างต่อเนื่องเป็นทีมผลิตรายการ โดยจ่ายค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน

การบริหารจัดการด้านการผลิตรายการ *มองโลกแบบวิกรม* ระหว่างสถานีกับ ผู้ผลิต เป็นแบบ 2 ระดับควบคู่กันไป กล่าวคือ แนวทางของรายการในระดับภาพ รวม ระดับผู้บริหารของสถานีจะติดต่อพูดคุยกับวิกรม กรมดิษฐ์ ว่าต้องการให้ รายการนำเสนออย่างไร และในระดับผู้ปฏิบัติงานคือ ฝ่ายการตลาดของสถานีจะ

ประสานงานกับโปรดิวเซอร์ของรายการที่เป็นพนักงานของบริษัท พาโนรามา เวิลด์ไวด์ จำกัด ในรายละเอียดแต่ละตอนที่ผลิต

2) สถานีโทรทัศน์ของรัฐ คือ สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที ผู้วิจัยศึกษารายการ ASEAN STORY ที่ผลิตโดยบริษัท เบิร์ด อาย วิว เน็ตเวิร์ค จำกัด พบว่า รายการ ASEAN STORY ปรับรูปแบบและเนื้อหาจากรายการที่มีอยู่แต่เดิม คือ รายการประวัติศาสตร์นอกตำรา ที่นำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์แบบเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย มานำเสนอใหม่เป็นเรื่องราวความเชื่อมโยงของประเทศสมาชิกอาเซียนที่เกิดขึ้นจากอดีต สู่ปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต โดยทางสถานีเป็นผู้จ่ายค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน ให้บริษัท เบิร์ด อาย วิว เน็ตเวิร์ค จำกัด เป็นผู้ผลิตรายการ

อดิศักดิ์ ศรีสม ให้ข้อมูลการผลิตรายการนี้ว่า ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที ให้แนวทางของรายการในระดับภาพรวมว่า ต้องการให้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับอาเซียนเพื่อออกอากาศในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นรายการเกี่ยวกับอาเซียน จากนั้นอดิศักดิ์ ผู้มีภูมิหลังเป็นผู้สื่อข่าว ผู้รายงานข่าว ผู้ผลิตรายการด้านวัฒนธรรมอาเซียน จึงอาศัยคลังข้อมูลด้านวิชาการสำหรับการผลิตรายการ คือ เครือข่ายนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในภูมิภาคอาเซียน ได้แก่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ นักวิชาการด้านอาเซียนศึกษา สมฤทธิ์ ลือชัย นักสื่อสารมวลชน นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ และอักษรพงษ์ คำคุณ ผู้ช่วยคณบดีวิทยาลัยนานาชาติปริดี พนมยงค์ มาเป็นที่ปรึกษาแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และหนังสือ ตำราเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่สะสมไว้จากการผลิตรายการ *ประวัติศาสตร์นอกตำรา* มาจับประเด็นเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นในภูมิภาคอาเซียน เชื่อมโยงเนื้อหาด้านวัฒนธรรมในภูมิภาคอาเซียน ที่รับและส่งอารยธรรมจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่งผ่านการเคลื่อนย้ายคน เป็นประเด็นการนำเสนอในรายการ

3) สถานีโทรทัศน์สาธารณะ คือ สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส มีการผลิตรายการโทรทัศน์นำเสนอเรื่องอาเซียน เป็น 2 ส่วน คือ

- ก) การผลิตรายการสารคดี *เปิดม่านอุษาคเนย์* ที่ทีมงานของสถานีโทรทัศน์คือ แผนกข่าวศิลปวัฒนธรรมและบันเทิงเป็นผู้ผลิตรายการเอง มีการดำเนินการและบริหารจัดการตามนโยบายสถานี โดยได้รับงบประมาณจากกระทรวงวัฒนธรรมในฐานะหน่วยงานผู้สนับสนุนรายการ
- ข) การผลิตสารคดีทางโทรทัศน์ รายการ ASEAN BEYOND 2015 โดยสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสเป็นผู้ว่าจ้างบริษัท พาราดิซัล มีเดีย จำกัด ผู้ผลิตอิสระภายนอกที่เคยผลิตรายการต่างๆ เช่น รายการ *กิน อยู่ คือ รายการ คู่กับแพะ รายการ รอบรู้โลกวิทยาศาสตร์ เป็นต้น*

ทำให้เข้าใจนโยบายและแนวทางการเป็นสื่อสาธารณะของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสเป็นอย่างดี มาเป็นผู้ผลิตรายการ ASEAN BEYOND 2015 โดยจ่ายค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน

จากแนวทางข้างต้นจะเห็นได้ว่า คน (man) หรือทีมผลิตเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์ โดยเฉพาะสารคดีเป็นรายการที่นำเสนอข้อเท็จจริง (fact) ของสิ่งต่างๆ ในแง่มุมที่น่าสนใจ โดยพยายามนำเสนอเอกสารหลักฐาน หรือบันทึกต่างๆ (document) เพื่ออธิบายหรือบอกเล่าเรื่องราวอย่างเป็นกลาง ปราศจากการเสริมแต่งเรื่องโดยใช้จินตนาการ ทำให้ข้อมูลต่างๆ เป็นที่เชื่อถือได้ (กรณีศึกษา รุ่งเจริญพงษ์, 2555: 9) รายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียนแต่ละรายการ จะนำเสนอไปในแนวทางไหน จึงขึ้นอยู่กับตัวผู้ผลิตสารคดีที่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีทักษะในการผลิตรายการ และมีองค์ความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนในมุมมองของสังคมและวัฒนธรรม

ความเป็นมืออาชีพของผู้ผลิตรายการ สามารถพิจารณาได้ 2 ส่วน คือ

ก) ส่วนที่เกิดจากนโยบายของสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภท

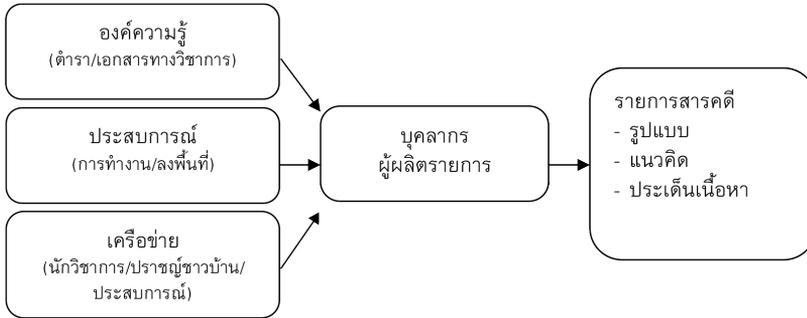
สถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทได้กำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนาทักษะฝีมือความรู้ ความสามารถ เพื่อยกระดับมาตรฐานวิชาชีพเจ้าหน้าที่ของสถานีและผู้ผลิตภายนอกในหลายรูปแบบ เช่น การสัมมนา การอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน และคัดเลือกหรือสรรหาทีมผู้ผลิตภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านประชาคมอาเซียน

ภาพที่ 5: แนวทางการสร้างความเป็นมืออาชีพในการผลิตรายการสารคดีตามนโยบายของสถานีโทรทัศน์

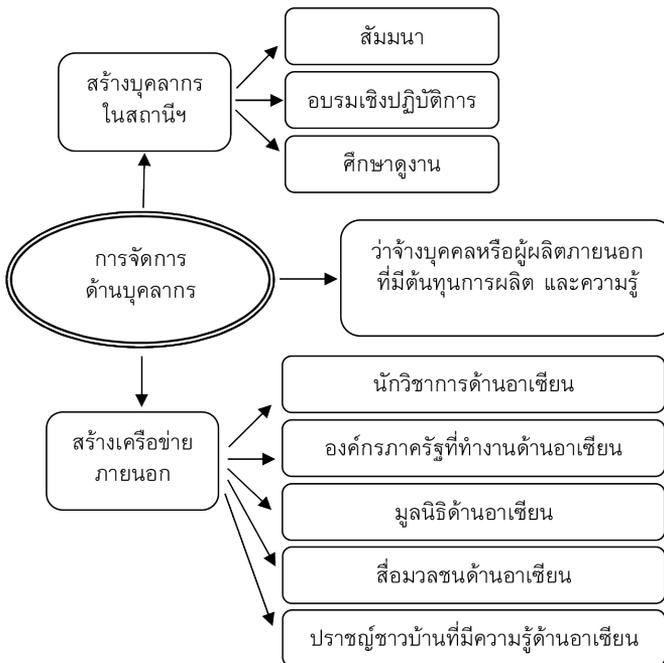
ข) ส่วนที่เกิดขึ้นจากตัวผู้ผลิตสั่งสมองค์ความรู้ผ่านข้อมูลเอกสาร และบุคคลผู้เชี่ยวชาญอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีเครือข่ายแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญและมีผลต่อทิศทางการนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน

ภาพที่ 6: แนวทางการสร้างความเป็นมืออาชีพในการผลิตรายการสารคดีจากผู้ผลิตรายการ

การศึกษาค้นคว้าพบว่า รายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียนมีการผลิตและออกอากาศเป็นปริมาณน้อย อันเป็นผลพวงมาจากจำนวนบุคลากรในอุตสาหกรรมโทรทัศน์ของประเทศไทยที่มีความรู้ ประสบการณ์ และเครือข่ายด้านวัฒนธรรมมีจำนวนน้อยนั่นเอง

ภาพที่ 7: ภาพการบริหารจัดการบุคลากรในการผลิตรายการสารคดีอาเซียน

การพัฒนาบุคลากรเพื่อสร้างทักษะ ความรู้ ความสามารถ สู่การเป็นมืออาชีพ ในการผลิตรายการที่สร้างความรู้ ความเข้าใจในเรื่องประชาคมอาเซียนของสถานี โทรทัศน์ทั้ง 3 ประเภท มีการดำเนินการดังนี้

1) สถานีโทรทัศน์ของรัฐ คือ สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที ใช้ การคัดเลือกบุคลากรภายนอกมาผลิตรายการสารคดี โดยจัดพื้นที่สำหรับให้ผู้ผลิต รายการอิสระมาผลิตรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนออกอากาศทาง สถานี ตามนโยบายของสถานี

2) สถานีโทรทัศน์สาธารณะ คือ สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ดำเนินกิจการ โดยองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.) มีการ วางนโยบายและแนวทางการดำเนินการเพื่อความเป็นมืออาชีพในการผลิตรายการ และออกอากาศรายการหลายประการ คือ

ก) กำหนดนโยบายประเมินคุณภาพและวัดผลสัมฤทธิ์รายการ โดยออกแบบ และกำหนดแผนงานการประเมินคุณภาพและความนิยมรายการให้ สอดคล้องกับผังรายการ มีกระบวนการควบคุมคุณภาพการผลิตรายการ อย่างรัดกุม มีการพิจารณาปรับผังทุก 3 เดือน (องค์การกระจายเสียง และแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย [ส.ส.ท.], 2557: 19)

ข) กำหนดให้รายการสารคดีที่นำเสนอการรวมกลุ่มเป็นประชาคมของชาติ อาเซียน ต้องมีเนื้อหาที่ถูกต้องบนพื้นฐานที่มาจากการศึกษาวิจัย (research-based) สะท้อนอัตลักษณ์สื่อสาธารณะ เป็นผู้ส่วนร่วม สร้าง สังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญา (องค์การกระจายเสียงและแพร่ ภาพสาธารณะ [ส.ส.ท.], 2557: 133)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในประเด็นนี้คือ รายการ *ASEAN BEYOND 2015* ใช้เนื้อหาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัย (research-based) มาผลิตรายการตาม ที่สถานีโทรทัศน์สาธารณะกำหนด โดยบัณฑิต ลุนทา กรรมการผู้จัดการ บริษัท พาราดิซัล มีเดีย จำกัด กล่าวว่า “สิ่งที่ทำให้ผมทำรายการนี้ได้คือการสนับสนุน ด้านการวิจัยจากทางไทยพีบีเอส คนที่ให้คำตอบเราได้ดี คืองานวิจัย คือการรวบรวม ข้อมูลงานวิจัยต่างๆ มาเป็นเรื่องตัวเลขของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ช่วยทำให้ข้อมูลรายละเอียดแต่ละประเด็นที่เราจะนำ เสนอชัดเจนขึ้น และลดเรื่องการ bias ของข้อมูลที่นำมาใช้ด้วย” (บัณฑิต ลุนทา, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2557)

ค) นโยบายด้านผู้ผลิตอิสระ สถานีโทรทัศน์สาธารณะให้ความสำคัญกับ ความหลากหลาย ไม่ผูกขาด ดำเนินการสรรหาทีมผู้ผลิตที่มีความ เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอย่างโปร่งใส เพื่อให้เหมาะสมกับการผลิตรายการ

ที่มีกำหนดเนื้อหาเป็นวาระพิเศษ เช่น วาระการรวมกลุ่มเป็นประชาคมของชาติอาเซียนที่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปลายปี 2558 เป็นต้น

ง) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้วยการพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถ เพื่อยกระดับมาตรฐานวิชาชีพ ในหลายรูปแบบ เช่น การสัมมนา การ workshop การศึกษาดูงาน และหลักสูตรอื่นๆ

3) สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ คือ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 มีโครงการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรของสถานี สู่วิชาชีพในสายข่าวเป็นหลัก ตามนโยบายสถานี ที่กำหนดเป้าหมาย “ก้าวสู่มาตรฐานสากล” เพื่อเป็นการรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ที่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปี 2558 คือ

- ก) โครงการแลกเปลี่ยน contents กับสถานีโทรทัศน์ในประเทศสมาชิก AEC และ 6 ประเทศคู่ค้า เพื่อขยายฐานข้อมูล สร้างคลังข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของประชาคมอาเซียนและประเทศที่เกี่ยวข้อง นำเสนอเนื้อหาของข่าวสารที่แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ให้คนไทยรู้จักอาเซียน และคนไทยรู้จักประเทศไทยในรายการ *ASIA CONNECT*
- ข) โครงการ Young Blood สร้างนักข่าวสายเลือดใหม่ของครอบครัวข่าว 3 ส่งไปประจำในภูมิภาคอาเซียน ลงไปเก็บข้อมูลที่เกิดขึ้นในพื้นที่จริง นำมารายงานเป็นข่าวและความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ของภูมิภาคอาเซียน ให้คนไทยได้รู้จัก AEC มากขึ้น

ขณะเดียวกัน สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ยังมีนโยบายว่าจ้างผู้ผลิตมืออาชีพจากภายนอก มาผลิตรายการสารคดีเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน นับเป็นการใช้กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรของทางสถานีโทรทัศน์ เพื่อปิดจุดอ่อนและเติมเต็มการผลิตรายการสารคดีอาเซียนที่บุคลากรภายในสถานีไม่มีความเชี่ยวชาญหรือชำนาญ

แนวคิดของรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทย

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ การสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบในการผลิตรายการ และเทปบันทึกการรายการสารคดีทั้ง 4 รายการ พบว่า

1) แนวคิดของรายการ *มองโลกแบบวิกรม*

รายการ *มองโลกแบบวิกรม* นำเสนอมุมมองที่ได้พบเห็นจากกิจกรรมการวาทของวิกรม กรมดิษฐ์ ซึ่งจัดเยือนประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอย่างต่อเนื่องทุกปี เลือกรายการชมประชาคมอาเซียน ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มประเทศอาเซียน

และความสัมพันธ์ของอาเซียนกับประเทศอื่นๆ มานำเสนอ เปิดโลกทัศน์ให้คนไทย ตระหนักว่า การดำเนินชีวิตของคนไทยยังมีเพื่อนบ้านในภูมิภาคอาเซียนที่มีจุดเด่น และจุดด้อยที่แตกต่างกัน และสามารถนำมาวิเคราะห์ปรับใช้เพื่อให้ประเทศไทย อยู่ในประชาคมอาเซียนได้อย่างเท่าเทียมประเทศอื่นๆ

รูปแบบของรายการ *มองโลกแบบวิกรม* ใช้การเปิดรายการด้วยพิธีกร ประจำรายการ คือ วิกรม กรมดิษฐ์ พุดโปรยประเด็นที่จะนำเสนอในแต่ละตอนให้ผู้ชมทราบเนื้อหาในตอนนั้นๆ เกี่ยวกับประเทศไหน ในแง่มุมด้านใด แล้วนำเนื้อหาของสารคดีผ่านภาพเหตุการณ์และเสียงบรรยายของพิธีกรนำเสนอเนื้อหาในหลายระดับ คือ ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับทวีป และเลือกข้อเท็จจริงที่พบเห็นในแต่ละพื้นที่จากการเดินทางกองคาราวาน ข้อมูลสถิติจากที่หน่วยงานต่างๆ จัดทำขึ้น มาสนับสนุนและยืนยันความถูกต้องของข้อเท็จจริงที่ได้รับในพื้นที่จริง แล้วนำมาเสนอในแต่ละตอน เป็นเนื้อหาด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ และปิดท้ายด้วยการสรุปมุมมองของพิธีกรที่มีต่อประเด็นของเรื่องที่น่าเสนอในตอนนั้นๆ นับเป็นการใช้ศักยภาพของพิธีกรในการนำเสนอผ่านภาพและเสียง เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับรายการอย่างเต็มที่

2) แนวคิดของรายการ *ASEAN STORY*

รายการ *ASEAN STORY* ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที เกิดขึ้นจากความคิดของอดีตักดิ์ ศรีสม ที่มุ่งเน้นให้ผู้ชมได้เรียนรู้ ทำความรู้จัก และเตรียมเข้าสู่การเป็นสมาชิกประชาคมอาเซียนที่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปี 2558 ตามนโยบายที่สถานีฯ ได้รับจากรัฐบาล โดยนำรายการ *ประวัติศาสตร์นอกตำรา* ที่เคยผลิตก่อนหน้า มาปรับเป็นรายการ *ASEAN STORY* โดยยังคงการนำเสนอภายใต้กรอบการมองด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเสริมเนื้อหาใหม่ด้วยการจับประเด็นที่ได้รับความสนใจที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ (current issue) มาเชื่อมโยงกับมุมมองด้านสังคมและวัฒนธรรม ให้คนไทยรู้จักประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นสมาชิกประชาคมอาเซียน เช่นเดียวกับที่เพื่อนบ้านเรียนรู้ทำความรู้จักประเทศไทย ได้เห็นความเชื่อมโยงของแต่ละประเทศในประชาคมอาเซียนมากขึ้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันเป็นหนึ่งเดียวในภูมิภาค และปรับลดอัตราของคนไทยที่คิดว่าเราต้องเป็นศูนย์กลางของทุกอย่างในอาเซียน สร้างสำนึกของคนไทยให้เป็นพลเมืองอาเซียน

สำหรับรูปแบบของรายการ *ASEAN STORY* จะใช้การเปิดรายการด้วยพิธีกรประจำรายการ คือ อดีตักดิ์ ศรีสม ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมรายการ (producer) และเป็นเจ้าของบริษัทผู้ผลิตด้วย โดยพูดเกริ่นนำถึงประเด็นในตอนที่นำเสนอให้ผู้ชมได้เตรียมพร้อมเรียนรู้และทำความเข้าใจกับเรื่องราวของสารคดีที่จะ

นำเสนอ แล้วจึงเข้าสู่ส่วนเนื้อหาของสารคดีที่นำเสนอเรื่องราวผ่านภาพเหตุการณ์ และเสียงบรรยายของอดีตคดี และปิดท้ายด้วยการให้พิธีกรสรุปมุมมองที่มีต่อประเด็นของเรื่องที่น่าสนใจในแต่ละตอน

3) แนวคิดของรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์*

รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* เกิดขึ้นจากความร่วมมือของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสกับกระทรวงวัฒนธรรม ผลิตรายการที่ส่งเสริมความรู้ทางวัฒนธรรมของประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียน ภายใต้แนวคิดการนำเสนอวัฒนธรรมในเชิงวิถีชีวิต ประเพณี ผ่านประชาชนคนเล็กคนน้อยที่เป็นตัวแทนของพลเมืองในประเทศนั้นๆ ต้องการมุ่งเน้นการเห็นความเป็นมนุษย์ ให้เห็นคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ ไม่ได้มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับนโยบายการบริหาร การดูแล ควบคุม กำกับ ของผู้บริหารประเทศ

รูปแบบรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* เปิดรายการด้วยพิธีกรประจำรายการ พุดไปryptประเด็นของเรื่องที่จะนำเสนอในแต่ละตอน ให้ผู้ชมได้เตรียมพร้อมเดินทางไปรู้จักวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประเทศเพื่อนบ้านสมาชิกอาเซียนแต่ละประเทศ ที่เลือกนำเสนอในตอนนั้นๆ แล้วนำเข้าสู่ส่วนเนื้อหาของสารคดีที่นำเสนอเรื่องราวผ่านภาพเหตุการณ์และเสียงบรรยายของพรรณี รุ่งสว่าง ผู้ควบคุมรายการที่เป็นผู้ลงเสียงบรรยายสารคดีด้วยตนเอง และปิดท้ายด้วยการสรุปมุมมองที่มีต่อประเด็นของเรื่องที่น่าสนใจในแต่ละตอน ของพิธีกรอีกครั้ง

4) แนวคิดของรายการ *ASEAN BEYOND 2015*

จุดเริ่มต้นของรายการ *ASEAN BEYOND 2015* เกิดขึ้นจากแนวคิดในการบอกเล่าเรื่องราวที่จะเปลี่ยนแปลงไปของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังเกิดการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการในปี 2015 ด้วยการตั้งคำถามหลักเพียงคำถามเดียว เพื่อเป็นโจทย์ในการนำเสนอรายการว่า “ถ้าเกิดประชาคมอาเซียนขึ้น จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นกับคนไทยและอาเซียนบ้าง” และจากแนวคิดนี้เองจึงเป็นที่มาของชื่อรายการ *ASEAN BEYOND 2015* ที่ควบคู่ไปกับชื่อรายการภาษาไทยว่า *สู่ออนาคตประเทศอาเซียน* เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้คนไทยได้รู้จักอาเซียนในมุมมองที่กว้างขึ้น

รายการ *ASEAN BEYOND 2015* มีการผลิตต่อเนื่องในฤดูกาล (season) ที่สอง ออกอากาศทั้งสิ้น 13 ตอนทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ระหว่างเดือนมกราคมถึงเมษายน 2557 รวมระยะเวลา 4 เดือน โดยเลือกนำเสนอเนื้อหาประเด็นต่างๆ ผสมผสานด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและวัฒนธรรม สลับสับเปลี่ยนไปในแต่ละสัปดาห์ หยิบยกเรื่องราวจากเหตุการณ์และข้อมูลของประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่น่าสนใจในตอนนั้นๆ

การศึกษาแนวคิดรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศอาเซียนทั้ง 4 รายการข้างต้น พบข้อสังเกตที่น่าสนใจคือแนวคิดของรายการสารคดีทางโทรทัศน์ทุกรายการเกิดจากการระดมสมองของทีมงาน โดยเลือกใช้จุดเด่นจากต้นทุนเดิมที่ทีมงานแต่ละรายการมีอยู่ นำมาใช้เป็นตัวแปรต้นในการกำหนดแนวคิดและรูปแบบของรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหา ด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศอาเซียน ให้น่าสนใจและมีความแตกต่างจากรายการของผู้ผลิตรายการอื่นๆ

ปัญหาคำวิจัยข้อที่ 3 ผู้ผลิตรายการประเภทสารคดีในสถานีโทรทัศน์ของประเทศไทยแต่ละประเภท มีกระบวนการคัดเลือกเนื้อหา และนำเสนอเนื้อหา ด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนอย่างไร

องค์ประกอบของรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศอาเซียน

การศึกษาองค์ประกอบของรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศอาเซียน ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากเทปรายการสารคดีโทรทัศน์กลุ่มตัวอย่าง 4 รายการที่รวบรวมได้ และการสัมภาษณ์ผู้ผลิตรายการ รวมถึงเอกสาร หนังสือ บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เกณฑ์ด้านองค์ประกอบของรายการสารคดี พิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ 6 ประการ คือ

- 1) องค์ประกอบของสารคดีโทรทัศน์: สิ่งของ/เหตุการณ์/สัตว์/บุคคลต้นเรื่อง

ตารางที่ 2: องค์ประกอบต้นเรื่องของกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จำนวน 4 รายการ

รายการ	ที่มา	ระดับ	แหล่งที่มา	รูปแบบการนำเสนอ
มองโลกแบบวิกรม	เหตุการณ์/สถานที่/สิ่งของ	มหภาค	พิธีกร/ลงพื้นที่/ อินเทอร์เน็ต/ หนังสือ	จุดเด่น จุดด้อย นำมาเปรียบเทียบ กับประเทศไทย
ASEAN STORY	เหตุการณ์/ สถานที่/สิ่งของ	จุลภาค/ มหภาค	พิธีกร/หนังสือ/ ลงพื้นที่/ เครือข่าย/ อินเทอร์เน็ต	แง่มุมประวัติศาสตร์ นำมาเชื่อมโยง สู่ปัจจุบัน

รายการ	ที่มา	ระดับ	แหล่งที่มา	รูปแบบการนำเสนอ
เปิดม่านอุษาคเนย์	บุคคล/สิ่งของ/ สถานที่/ เหตุการณ์/ เทศกาล	จุลภาค	โปรโตคอลเซอร์/ หนังสือ/ เครือข่าย/ อินเทอร์เน็ต	วิถีชีวิตของชุมชน แต่ละประเทศ ผ่านบุคคลที่สืบทอด จากรุ่นสู่รุ่น
ASEAN BEYOND 2015	เหตุการณ์/ กิจกรรม/ นโยบาย	มหภาค	ประเด็นจาก กฏบัตรอาเซียน /งานวิจัย	ศึกษาเปรียบเทียบ ชี้ให้เห็นแนวทาง ที่จะเกิดขึ้น

จากการศึกษาขององค์ประกอบรายการสารคดีในด้านต้นเรื่อง ของรายการสารคดีทั้ง 4 รายการที่ออกอากาศในสถานีโทรทัศน์ทั้ง 3 รูปแบบ พบว่า ผู้ผลิตรายการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบต้นเรื่องทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดย (1) การเลือกใช้ต้นเรื่องเหมือนกันคือ การเลือกต้นเรื่องที่หลากหลาย มีทั้งสิ่งของ เหตุการณ์ และบุคคล ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่จริงจากฐานข้อมูลของแต่ละทีมงานรวบรวมได้จากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัย ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ การลงพื้นที่ภาคสนาม และการสัมภาษณ์แหล่งข้อมูลบุคคลในพื้นที่และผู้เชี่ยวชาญ ส่วน (2) การเลือกต้นเรื่องที่แตกต่างกันคือ แต่ละรายการจะเลือกต้นเรื่องตามแนวคิดของรายการและความสนใจของทีมผู้ผลิตที่สังสมประสบการณ์แตกต่างกันในแต่ละรายการ

ความเป็นมืออาชีพจากทุนทางวัฒนธรรมที่ผู้ผลิตสังสมมา มีผลต่อวิธีการเลือกต้นเรื่องอย่างชัดเจน ทีมงานผู้ผลิตรายการ ASEAN STORY คือ อติศักดิ์ ศรีสม และรายการ เปิดม่านอุษาคเนย์ คือ พรธณี รุ่งสว่าง มีการสังสมทุนเดิมทางวัฒนธรรมจากประสบการณ์ในการทำงานมาเป็นระยะเวลายาวนาน จึงสามารถเลือกต้นเรื่องด้านวัฒนธรรมจากองค์ความรู้ที่สังสมของตัวบุคคลเป็นหลัก ขณะที่รายการ มองโลกแบบวิกรม มีวิกรม กรมดิษฐ์ พิธีกรของรายการเป็นผู้กำหนดเส้นทางการเดินทาง และคิดงานร่วมกับทีมงานของบริษัท พาโนรามา เวิลด์ไวด์ จำกัด ในการเลือกต้นเรื่องตามเส้นทางคาราวาน ส่วนรายการ ASEAN BEYOND 2015 ใช้ข้อมูลที่รวบรวมจากทีมมากำหนดต้นเรื่องของรายการแต่ละตอน

2) องค์ประกอบของสารคดีโทรทัศน์: ประเด็นในการนำเสนอ

ในช่วงระยะที่ทำการศึกษาวิจัย คือ ระหว่างกรกฎาคม 2556 ถึงมิถุนายน 2557 รวมระยะเวลา 1 ปีนั้น มีรายการสารคดีโทรทัศน์กลุ่มตัวอย่างที่ผลิตและออกอากาศดังนี้

ตารางที่ 3: สัดส่วนการนำเสนอประเด็นของประเทศอาเซียนในกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีทางโทรทัศน์จำนวน 4 รายการ

รายการ	ตอนที่ผลิต	ตอนที่นำเสนอ	คิดเป็น %
มองโลกแบบวิกรม	206	58	28.16
ASEAN STORY	22	20	90.91
เปิดม่านอุษาคเนย์	10	10	100
ASEAN BEYOND 2015	13	13	100

2.1) รายการ *มองโลกแบบวิกรม* ผลิตรายการออกอากาศ เป็นจำนวน 206 ตอน นำเสนอประเด็นต่างๆ ตามเส้นทางขบวนคาราวานที่ออกเดินทางในเอเชีย มีประเด็นที่นำเสนอเกี่ยวกับอาเซียนจำนวนทั้งสิ้น 58 ตอน

ประเด็นการนำเสนอของรายการ *มองโลกแบบวิกรม* มีการนำเสนอเนื้อหาเปิดกว้างในหลายระดับ คือ ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับทวีป เลือกนำเสนอเนื้อหาที่มีการเชื่อมโยงครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่จุดเด่นของประเด็นต้นเรื่องในประเทศที่นำเสนอ ให้ผู้ชมรายการได้เห็นและชี้แนะให้นำไปปรับใช้ เพื่อให้ประเทศไทยมีการพัฒนาในเรื่องนั้น สามารถแข่งขันได้ในภูมิภาคอาเซียน

2.2) รายการ *ASEAN STORY* ผู้วิจัยค้นหาเทปรายการ *ASEAN STORY* ออกอากาศ ได้ทั้งสิ้น 22 ตอน มีประเด็นเนื้อหาที่นำเสนอเกี่ยวกับอาเซียนจำนวนทั้งสิ้น 20 ตอน เป็นการกำหนดแนวทางการนำเสนอเนื้อหาให้เห็นเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียน ผ่านเรื่องราวของตัวบุคคล สิ่งของ และกิจกรรมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เชื่อมโยงปัจจุบันและอดีตเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับอาเซียนผ่านประวัติศาสตร์ ให้นักไทยรู้จักประเทศเพื่อนบ้าน เห็นความเชื่อมโยงของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศในประชาคมอาเซียนผ่านเรื่องราวในอดีต เรียนรู้เพื่อเข้าใจปัจจุบันให้เกิดความคิดของการร่วมมือกันเป็นหนึ่งเดียวในภูมิภาค

2.3) รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ออกอากาศฤดูกาล (season) ที่ 2 จำนวน 10 ตอน ตั้งแต่วันที่ 4 สิงหาคม ถึง 6 ตุลาคม 2556 รวมระยะเวลา 3 เดือน ประเด็นที่เลือกนำเสนอเนื้อหาแบ่งตามประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนทั้ง 9 ประเทศ ยกเว้นประเทศไทย และถ่ายทอดเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ ตอนละ 1 ประเทศ ยกเว้นประเทศอินโดนีเซียที่นำเสนอจำนวน 2 ตอน

ประเด็นของรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ตอกย้ำแนวคิดของรายการที่บอกเล่าวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ที่หยั่งรากลึกในชุมชน สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอยู่ในสังคมนั้น นำไปสู่การ บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2.4) ประเด็นการนำเสนอในแต่ละตอนของรายการ *ASEAN BEYOND 2015* ที่ออกอากาศทั้ง 13 ตอน ช่วยกำหนดกรอบการนำเสนอเนื้อหาได้อย่างชัดเจนว่า แต่ละตอนมุ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับอาเซียนในประเด็นใด มีการผสมผสานด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงเรื่องราวความสัมพันธ์ในเชิงเปรียบเทียบจากเหตุการณ์และข้อมูลของประเทศ ที่เป็นสมาชิกของประชาคมอาเซียนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่นำเสนอในตอนนั้นๆ ว่าเมื่อประชาคมอาเซียนเกิดขึ้นแล้ว จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นกับคนไทยและอาเซียนในประเด็นที่เป็นข้อตอนๆ ให้ผู้ชมรายการคิดวิเคราะห์ตามว่าสมาชิกประชาคมอาเซียนแต่ละประเทศจะต้องดำเนินการอย่างไร ภาคส่วนต่างๆ ของแต่ละประเทศจะเป็นอย่างไร

การศึกษายอดประกอบเรื่องประเด็นการนำเสนอของสารคดีโทรทัศน์ ยังควรพิจารณาจุดยืนในการเล่าเรื่องของผู้ผลิตตามประเด็นที่นำเสนอพร้อมกันด้วย

ตารางที่ 4: จุดยืนของผู้เล่าเรื่องในกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จำนวน 4 รายการ

รายการ	จุดยืน
<i>มองโลกแบบวิกรม</i>	เราคือไทย, เราคืออาเซียน, เราคือเอเชีย
<i>ASEAN STORY</i>	เราคือคนไทย, เราคืออาเซียน
<i>เปิดม่านอุษาคเนย์</i>	เราคือคนไทย
<i>ASEAN BEYOND 2015</i>	เราคือใครก็ได้ที่สนใจเรื่องอาเซียน

จุดยืนหรือมุมมองการนำเสนอในการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ผู้ผลิตรายการใช้การบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศอาเซียนจากต้นเรื่องให้ผู้ชมรายการได้รู้จักประชาคมอาเซียน ภายใต้คำว่า “เรา” กับ “เขา” ของ 4 รายการ คือ

รายการ *มองโลกแบบวิกรม* แบ่งแยกจุดยืนความเป็น “เรา” กับ “เขา” เพื่อการแข่งขันของอาเซียน โดยเราคือคนไทย ประเทศไทย และสามารถขยายความเป็นเราด้วยการตั้งประเทศในอาเซียน หรือเอเชีย เข้ามาเป็นพวกเดียวกันเพื่อเปรียบเทียบกับ “เขา” ที่เป็นคู่แข่งเปรียบเทียบกับ “เรา” ยกตัวอย่างเช่น “เรา”

คือประเทศไทย “เขา” คือประเทศอื่นในอาเซียน หรือ “เรา” คือชาวอาเซียน “เขา” คือชาวจีน หรือ “เรา” คือประเทศในทวีปเอเชีย “เขา” คือสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

รายการ *ASEAN STORY* นิยามจุดยืนให้ “เรา” ไทย หรือ ไทยและประเทศในประชาคมอาเซียนที่เกี่ยวกับประเทศไทยในเชิงบวก และ “เขา” คือประเทศอื่นๆ ในประชาคมอาเซียน ที่ไม่ใช่ “เรา” ตัวอย่างเช่น “เขา” คือประเทศกัมพูชา ในประเด็นตระกูลกษัตริย์วงศ์ ราชสวาทอนความสัมพันธ์ไทย-เขมร หรือ “เขา” คือประเทศมาเลเซีย ในประเด็นพญาดานี อีกหนึ่งประวัติศาสตร์บาดแผล หรือ “เขา” คือ ประเทศมาเลเซียและประเทศกัมพูชา ในประเด็นชาวมุสลิมชาวจีนในแหลมปลุกข้าวและอุตสาหกรรมข้าวในมาเลเซียและกัมพูชา เป็นต้น

รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* วางจุดยืนของ “เรา” และ “เขา” แบบตายตัว มีการกำหนดให้ “เรา” คือคนไทยที่เป็นผู้ชมรายการที่ติดตามเรื่องราววิถีชีวิต ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของ “เขา” ซึ่งเป็นคนในประเทศต่างๆ ที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออุษาคเนย์

รายการ *ASEAN BEYOND 2015* วางจุดยืนการเล่าเรื่องในประเด็นที่ตั้งไว้ในแต่ละตอน ให้ “เรา” คือ ใครก็ได้ที่สนใจเรื่องอาเซียน โดยส่วนหนึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* คือ เป็นคนไทยที่ชมรายการที่ติดตามเรื่องราวในประเด็นที่น่าเสนอ และ “เรา” ยังครอบคลุมถึงประเทศใดประเทศหนึ่งหรือหลายประเทศในอาเซียนที่มีคุณลักษณะเหมือนกันในประเด็นที่น่าเสนอ ส่วน “เขา” คือ คือพลเมืองอาเซียน ประเทศสมาชิกอาเซียน

3) องค์ประกอบของสารคดีโทรทัศน์: แก่นเรื่อง

ตารางที่ 5: องค์ประกอบแก่นเรื่องของกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จำนวน 4 รายการ

รายการ	แก่นเรื่อง	วัตถุประสงค์
<i>มองโลกแบบวิกรม</i>	มองคนอื่นเพื่อเข้าใจตนเอง นำข้อดีมาเป็นแบบอย่างเพื่อพัฒนา	เพื่อชี้ให้เห็น
<i>ASEAN STORY</i>	เรียนรู้ความสัมพันธ์ในอดีต นำมาใช้เชื่อมโยงสู่ประโยชน์ในปัจจุบัน	เพื่อชี้ให้เห็น
<i>เปิดม่านอุษาคเนย์</i>	วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตที่สืบทอดต่อกันมา	เพื่อบอกเล่า
<i>ASEAN BEYOND 2015</i>	เมื่อประชาคมอาเซียนเกิดขึ้นแล้ว คนไทยและคนอาเซียนจะเป็นอย่างไร	เพื่อคาดการณ์

3.1) แก่นเรื่องของรายการ *มองโลกแบบวิกรม* เป็นการเปิดโลกทัศน์ให้คนไทยได้รู้ว่า การดำเนินชีวิตของคนไทยทุกคนไม่ได้อยู่แค่ในประเทศไทย แต่ยังมีเพื่อนบ้านประเทศต่างๆ และวิกรม กรมดิษฐ์ ได้พาผู้ชมไปลงพื้นที่ ซึ่งให้ผู้ชมเห็นว่าประเทศที่เดินทางไปเห็นมีจุดเด่น-จุดด้อยที่คนไทยสามารถนำมาปรับใช้ เพื่อยกระดับประเทศไทยในด้านต่างๆ ให้อยู่ร่วมในประชาคมอาเซียนได้อย่างเท่าเทียม

ในช่วงทำรายการ วิกรม กรมดิษฐ์ พิธีกรรายการ พูดสรุปจากการลงพื้นที่ไปพบเห็นผู้คน สิ่งของ เหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งให้เห็นข้อเด่นที่ได้พบเห็น เชื่อมโยงกับผู้คน สิ่งของ เหตุการณ์ต่างๆ ของไทยที่คล้ายคลึง และย้ำทุกครั้งว่าคนไทยและประเทศไทยสามารถใช้เป็นแบบอย่าง เพื่อพัฒนาให้มีมาตรฐานสูงขึ้นสามารถไปแข่งขันกับประเทศต่างๆ ในอาเซียนได้

3.2) รายการ *ASEAN STORY* มีแก่นเรื่องที่อธิบายให้เห็นเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสมาชิกประชาคมอาเซียน เรียนรู้ผ่านเรื่องราวจากอดีตที่เกิดขึ้น เชื่อมโยงสู่ปัจจุบัน ให้คนไทยรู้จักประเทศเพื่อนบ้าน เห็นความเชื่อมโยงของการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศผ่านเรื่องราวในอดีต ให้เกิดการร่วมมือกันเป็นหนึ่งเดียวของภูมิภาคในปัจจุบัน เช่น ตอนย้อนรอยหาอนาคต ความสัมพันธ์ไทย-มาเลเซีย ที่เรียนรู้เรื่องราวในอดีตของต้นตระกูล ณ ระนอง เชื่อมโยงสู่ความสัมพันธ์ของคนไทยและมาเลเซีย นำไปสู่ความร่วมมือของลูกหลานที่ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในสองประเทศ เป็นต้น

3.3) แก่นเรื่องของรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* คือ การบอกเล่าวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ของคนในแต่ละประเทศที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น บ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แฝงการนำเสนอผ่านเรื่องราวของบุคคลที่รายการหยิบยกมาเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่บางส่วนจะเป็นตัวแทนรับสืบทอดประเพณีและศิลปวัฒนธรรมที่คนรุ่นเก่าประพฤติปฏิบัติต่อเนื่องกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษด้วยความเต็มใจและภาคภูมิใจ

3.4) รายการ *ASEAN BEYOND 2015* มีแก่นเรื่องช่วยกำหนดกรอบนำเสนอเนื้อหารายการได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ เมื่อประชาคมอาเซียนเกิดขึ้นแล้ว ในปี ค.ศ. 2015 อะไรจะเกิดขึ้นขึ้นกับคนไทยและอาเซียน จะมีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้างในวิถีชีวิตด้านต่างๆ ของคนใน 10 ประเทศที่เป็นพลเมืองอาเซียน

องค์ประกอบแก่นเรื่องของรายการสารคดีโทรทัศน์ทั้ง 4 รายการ มีการนำเสนอ 3 แนวทาง คือ

(1) แก่นเรื่องที่บอกเล่าเอกลักษณ์ของวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ของแต่ละประเทศในอาเซียนให้คนไทยรับรู้ ใน *เปิดม่านอุษาคเนย์* ของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส มุ่งนำเสนอเรื่องราวอาเซียนผ่านเหตุการณ์ในอดีต

(2) แก่นเรื่องที่ชี้ให้เห็นข้อมูล ข้อเท็จจริงของแต่ละประเทศแล้ว เชื่อมโยงสู่ประเทศไทย ในรายการ *มองโลกแบบวิกรม* ของสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 และรายการ *ASEAN STORY* ของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย เอ็นบีที เป็นการนำเสนอเรื่องของความเป็นอาเซียนในปัจจุบัน

(3) แก่นเรื่องที่คาดทำนายอนาคตที่จะเกิดขึ้นของประชาคมอาเซียน ในรายการ *ASEAN BEYOND 2015* ของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส มุ่งหวังให้ผู้ชมคิดตามถึงความเป็นไปในอนาคต

โดยแนวทางที่ 2 และ แนวทางที่ 3 จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยการผลิตที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ปัจจัยความเป็นมืออาชีพของพิธีกร ที่มีภาพลักษณ์ของการเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ในเรื่องราวที่นำเสนอ เพื่อช่วยสร้างความน่าเชื่อถือ

4) องค์ประกอบของสารคดีโทรทัศน์: สถานที่ถ่ายทำ

ตารางที่ 6: องค์ประกอบสถานที่ถ่ายทำรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จำนวน 4 รายการ

รายการ	สถานที่ถ่ายทำ		
	เปิด-ปิดพิธีกร	ภาพแทรก	สัมภาษณ์
<i>มองโลกแบบวิกรม</i>	นอกสถานที่ ตามสถานที่จริง หรือสถานที่อื่น ลักษณะใกล้เคียง	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ	-
<i>ASEAN STORY</i>	ในสถานที่ (studio)	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ/ สถานที่อื่นๆ ที่มีภาพ น่าเชื่อถือ
<i>เปิดม่านอุษาคเนย์</i>	ในสถานที่ (studio)	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ
<i>ASEAN BEYOND 2015</i>	- เปิดรายการนอกสถานที่ ในสถานที่จริง - ปิดรายการในสถานที่ (studio)	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ	สถานที่จริงตาม ประเด็นที่นำเสนอ

การเปิดและปิดรายการมีการใช้ในสถานที่ถ่ายทำ 2 แบบ คือ การถ่ายทำในสตูดิโอ (studio) และการถ่ายทำนอกสถานที่ (outdoor) ในพื้นที่จริงของเนื้อหา รายการ หรือสถานที่อื่นๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียง

ภาพที่ 8: ภาพพิธีกรรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนพุดเปิดและปิดรายการ

4.1) การเปิดและปิดรายการ *มองโลกแบบวิกรม* ใช้สถานที่ถ่ายทำ 2 แบบ คือ การถ่ายทำในสตูดิโอ และการถ่ายทำนอกสถานที่ ในพื้นที่จริงของเนื้อหา รายการ หรือสถานที่อื่นๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียง

ในปีแรกของการผลิตรายการ ช่วงประมาณ 4-5 เดือนแรก ทางทีมงานใช้การถ่ายทำคิวพิธีกรอยู่ในสตูดิโอ เพื่อความสะดวกต่อการควบคุมการถ่ายทำรายการ โดยใช้เทคนิคการถ่ายทำบนฉากหลังสีน้ำเงิน (blue screen) แล้วใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์จากเครื่องควบคุมภาพ (switcher) นำภาพ computer

graphic ซ้อนเป็นฉากหลังที่สื่อความหมายถึงอาเซียน ด้วยภาพสถานที่สำคัญที่สื่อความหมายแทนแต่ละประเทศ เช่น รูปปั้นสิงโตทะเลของประเทศสิงคโปร์ อาคารแฝดปิโตรนาสของประเทศมาเลเซีย อาคารท่าอากาศยานสุวรรณภูมิของประเทศไทย และเจดีย์ชเวดากองของประเทศเมียนมา เป็นต้น

จากนั้น เมื่อวิกรม กรมดิษฐ์ เริ่มขบวนคาราวานออกเดินทางไปตามเส้นทางในทวีปเอเชีย โดยให้ทีมงานผู้ผลิตรายการของบริษัท พาโนรามา เวิลด์ไวด์ จำกัด ร่วมขบวนคาราวานลงพื้นที่ไปถ่ายทำรายการด้วย ทำให้รายการ *มองโลกแบบวิกรม* เริ่มต้นใช้ระบบการถ่ายทำแบบนอกสถานที่ (on-location or field production) สำหรับคิวพิธีกรพูดเปิดและปิดรายการในพื้นที่จริง หรือสถานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่นำเสนอ

การยกทีมผลิตรายการของบริษัท พาโนรามา เวิลด์ไวด์ จำกัด ไปกับกองคาราวานของวิกรม กรมดิษฐ์ ยังช่วยให้ภาพที่ใช้ประกอบในรายการเป็นภาพที่ถ่ายทำจากในพื้นที่จริง ทำให้ผู้ชมรายการได้เห็นภาพของจริง บุคคลจริง สถานที่จริง

4.2) รายการ *ASEAN STORY* ให้พิธีกรประจำรายการคือ อติศักดิ์ ศรีสม พูดเปิดรายการเกริ่นนำถึงประเด็นในตอนที่จะนำเสนอให้ผู้ชมได้รับทราบ และพูดสรุปเนื้อหาช่วงปิดรายการ ถ่ายทำในสตูดิโอ

ส่วนที่นำเสนอเนื้อหาของรายการเป็นการนำเสนอเรื่องราวผ่านภาพเหตุการณ์และเสียงบรรยายที่อติศักดิ์ ศรีสมเป็นผู้ลงเสียงด้วยตนเอง โดยนำภาพที่ทีมงานลงพื้นที่ไปเก็บภาพมาประกอบรายการ และอีกส่วนเป็นภาพถ่ายทำจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น รูปภาพ หนังสือ เป็นต้น

4.3) รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ใช้พิธีกรประจำรายการคือ เวณิกา วิชัยวัฒนา นักข่าวประจำสายศิลปวัฒนธรรมและบันเทิงของทางสถานีฯ พูดเปิดรายการโปรยประเด็นของเรื่องที่จะนำเสนอในแต่ละตอน และพูดสรุปมุมมองที่มีต่อประเด็นของเรื่องที่น่าสนใจในแต่ละตอนปิดท้ายในสตูดิโอของสถานีฯ

การถ่ายทำคิวพิธีกรเปิดและปิดรายการในสตูดิโอของทางสถานีฯ มีการใช้เทคนิคการถ่ายทำ blue screen แล้วใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ระบบภาพเสมือนจริง (virtual set) ซ้อนศักยภาพให้เป็นห้องที่มีบรรยากาศตามโทนของรายการ มีฉากหลังที่ซ้อนภาพกิจกรรมหรือเหตุการณ์ที่น่าสนใจในแต่ละตอน มาประกอบด้วย

การนำเสนอภาพส่วนเนื้อหาของสารคดีในรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ใช้ภาพบุคคล สิ่งของ หรือเหตุการณ์ที่ทีมงานลงพื้นที่ไปถ่ายทำเก็บภาพมาใช้ประกอบในสารคดี เพื่อให้ผู้ชมรายการได้เห็นตามข้อเท็จจริง

4.4) รายการ *ASEAN BEYOND 2015* ในแต่ละตอนจะดำเนินรายการโดยพิธีกร 3 คนคือ การ์ดี เลี้ยวไพโรจน์ ทรงกลด บางยี่ขัน และสิริพร สุท่ามวง

ที่จะลงพื้นที่ไปในแต่ละประเทศ ถ่ายภาพพิธีกรพูดเปิดรายการในพื้นที่จริงของ ประเทศที่เป็นต้นเรื่องของประเด็นในตอนนั้นๆ

รายการ *ASEAN BEYOND 2015* ถ่ายทำรายการทั้งในสตูดิโอและออกนอกสถานที่ ลงพื้นที่จริง โดยส่วนใหญ่เลือกใช้การถ่ายทำในสถานที่จริงทั้งหมด โดยทีมงานยกกองถ่ายไปเก็บภาพในประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ ถ่ายคิวพิธีกรกล่าวเปิดประเด็นในสถานที่สำคัญของประเทศต้นเรื่อง และลงพื้นที่จริงเก็บภาพบรรยากาศ เหตุการณ์ ผู้คน นำมาใช้แทรก (insert) เป็นภาพประกอบในรายการ ใช้ผู้ชมได้เห็นภาพที่เกิดขึ้นจริง และใช้สตูดิโอถ่ายทำคิวพิธีกรสรุปปิดรายการบนฉากพื้นหลังสีขาว กำหนดภาพหน้าจอให้พิธีกรอยู่ในตำแหน่งทางขวาของจอโทรทัศน์ และเว้นว่างพื้นที่ด้านซ้ายไว้สำหรับทำกราฟิกขึ้นตัวอักษรตามบทรายการ สรุปข้อคิดของประเด็นที่น่าเสนอในตอนนั้นๆ ให้ผู้ชมเข้าใจง่ายและถูกต้อง

ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบด้านสถานที่ถ่ายทำของแต่ละรายการที่เหมือนหรือแตกต่างกัน เกิดขึ้นจากปัจจัยการผลิตรายการโทรทัศน์ กล่าวคือ

(1) *ปัจจัยงบประมาณและการบริหารจัดการ* การถ่ายทำรายการอาเซียนที่ต้องไปถ่ายทำในต่างประเทศนั้น จำเป็นต้องใช้งบประมาณมากกว่ารายการที่ถ่ายทำในประเทศ เพราะการยกกองไปถ่ายทำในต่างประเทศแต่ละครั้งมีค่าใช้จ่ายต่างๆ มากมาย เช่น ค่าเดินทางโดยเครื่องบิน ค่าที่พัก ค่าอาหาร ฯลฯ ดังนั้นจึงเห็นภาพในรายการ *ASEAN STORY* ที่ใช้การถ่ายทำในสตูดิโอ และใช้ภาพประกอบจากคลังภาพเก่าเป็นหลัก เพราะผู้ผลิตมีงบประมาณการผลิตรายการที่ได้รับจากสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยเป็นมูลค่าหลักหมื่น ซึ่งเป็นงบประมาณจำนวนน้อย

ในขณะที่รายการ *ASEAN BEYOND 2015* ใช้การยกกองลงพื้นที่จริงตามสถานที่ต่างๆ ในภูมิภาคอาเซียน เพราะผู้ผลิตรายการได้รับงบประมาณการผลิตต่อตอนจากทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสเป็นมูลค่าหลักแสน ซึ่งถือว่าเป็นงบประมาณที่สูงพอที่จะไปถ่ายทำในสถานที่จริงได้

(2) *ปัจจัยเทคโนโลยี* ในกรณีที่ถ่ายทำคิวพิธีกรเปิดและปิดรายการในสตูดิโอ (studio production) ปัจจัยเทคโนโลยีจะส่งผลโดยตรงต่อภาพที่ปรากฏบนจอ กล่าวคือ เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยสามารถช่วยสร้างฉากหลังในรายการให้น่าสนใจและดึงดูดใจ เช่น รายการ *มองโลกแบบวิกรม* และรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ใช้เทคนิคการถ่ายทำบนฉากน้ำเงินแล้วใช้ภาพกราฟิกซ้อนเป็นฉากหลังที่สื่อความหมายถึงอาเซียน ส่วนรายการ *ASEAN BEYOND 2015* ใช้เทคนิคคอมพิวเตอร์ทำตัวหนังสือเป็นข้อความจัดวางอย่างสวยงามบนพื้นหลังสีขาวในช่วงพิธีกรกล่าวสรุปปิดรายการ ในขณะที่รายการ *ASEAN STORY* ใช้การถ่ายทำบน

ฉากหลังสีขาว ไม่ได้ใช้เทคนิคกราฟิกช่วยเพิ่มรายละเอียดอื่นๆ นอกจากชื่อพิธีกร ชื่อตอนหรือประเด็นที่น่าเสนอเท่านั้น

5) องค์ประกอบของสารคดีโทรทัศน์: การสัมภาษณ์

ตารางที่ 7: องค์ประกอบการสัมภาษณ์ในกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จำนวน 4 รายการ

รายการ	การสัมภาษณ์	
	การสัมภาษณ์	แหล่งผู้ให้สัมภาษณ์
มองโลกแบบวิกรม	ไม่มี	ไม่มี
ASEAN STORY	มี	- บุคคลที่มีความรู้ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญ ในพื้นที่/ในเหตุการณ์ - นักวิชาการที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ในประเด็นที่น่าเสนอ
เปิดม่านอุษาคเนย์	มี	บุคคลต้นเรื่องที่อยู่ในพื้นที่
ASEAN BEYOND 2015	มี	- บุคคลที่อยู่ในพื้นที่หรือในเหตุการณ์โดยตรง - ผู้เชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ เกี่ยวข้องในประเด็นที่น่าเสนอ

การศึกษาองค์ประกอบการสัมภาษณ์ในรายการสารคดีโทรทัศน์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยครั้งนี้พบว่า

(1) ปัจจัยเรื่องแนวคิดและเวลาออกอากาศของรายการ มีผลต่อการเลือกใช้ องค์ประกอบการสัมภาษณ์ กล่าวคือ แนวคิดของรายการ *มองโลกแบบวิกรม* เป็นการนำเสนอมุมมองของวิกรม กรมดิษฐ์ ที่ได้พบเห็นเรื่องราว เหตุการณ์ในสถานที่ต่างๆ จากการออกเดินทางขบวนคาราวานเอเชีย และมีเวลาออกอากาศตอนละ 5 นาที จึงทำให้รายการ *มองโลกแบบวิกรม* เลือกใช้พิธีกรของรายการ เป็นผู้ให้ข้อมูลและความคิดเห็น ไม่ใช่องค์ประกอบการสัมภาษณ์ในรายการเลย

ส่วนรายการสารคดีอีก 3 รายการ มีเวลาการออกอากาศยาว 30 นาที ถึง 1 ชั่วโมงต่อตอน และแนวคิดของรายการไม่ได้มุ่งเน้นเนื้อหาที่เป็นมุมมองของพิธีกร เช่นเดียวกับรายการ *มองโลกแบบวิกรม* จึงสามารถเลือกองค์ประกอบการสัมภาษณ์ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่น่าเสนอในรายการมาใช้ได้อย่างเต็มที่ ดังที่ให้เห็นในเนื้อหาทุกตอนของรายการสารคดีทั้งสามรายการ

(2) ปัจจัยเรื่องความเป็นมืออาชีพของผู้ผลิต มีผลต่อการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบการสัมมนาในรายการ คือ (ก) ผู้ผลิตรายการ ASEAN STORY ใช้ประสบการณ์ความเป็นมืออาชีFd้านข่าว นำฐานข้อมูลแหล่งข่าวที่เคยติดต่อ มาใช้เป็นแหล่งข้อมูลบุคคลในการสัมมนา ทำให้ทราบว่า การนำเสนอประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ควรเลือกบุคคลใดมาเป็นผู้บอกเล่าเรื่องราว (public speaker) ได้อย่างน่าเชื่อถือ (ข) ผู้ผลิตรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ใช้ประสบการณ์ความเป็นมืออาชีพด้านข่าว นำฐานข้อมูลแหล่งข่าวที่มีอยู่เดิมเป็นแหล่งข้อมูลประสานในการลงพื้นที่ เพื่อค้นหาบุคคลต้นเรื่องและสัมมนาในประเด็นที่ต้องการนำเสนอในที่นั้นๆ (ค) ผู้ผลิตรายการ ASEAN BEYOND 2015 นำแนวทางการผลิตรายการ *ย้อนรอย* รายการสารคดีเชิงสืบสวนมาใช้ โดยนำข้อมูลจากงานวิจัยที่รวบรวมโดยนักวิชาการมาเป็นฐานข้อมูลในการลงพื้นที่เพื่อสำรวจหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมต่อยอดในเชิงประจักษ์ ทำให้เลือกบุคคลที่มากบอกเล่าเรื่องราวในประเด็นที่นำเสนอได้อย่างน่าเชื่อถือ

6) องค์ประกอบของสารคดีโทรทัศน์: เสียงบรรยาย

รายการสารคดีมีเสียงที่ใช้ในรายการคือ (ก) เสียงพิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการที่พูดเปิดประเด็นในช่วงต้นรายการ และพูดสรุปประเด็นสำคัญที่นำเสนอในตอนปิดรายการ และ (ข) เสียงบรรยายในรายการ เพื่ออธิบายเรื่องราวให้ผู้ชมเข้าใจว่ากำลังดูอะไร และนำเสนอมุมมองของผู้ผลิตต่อประเด็นนั้นๆ

ตารางที่ 8: องค์ประกอบเสียงบรรยายในกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จำนวน 4 รายการ

รายการ	เพศ	ผู้บรรยาย	ลักษณะการบรรยาย
<i>มองโลกแบบวิกรม</i>	ชาย	พิธีกร: วิกรม กรมดิษฐ์	เป็นกันเอง ชัดเจน มีจังหวะจะโคน
ASEAN STORY	ชาย	พิธีกร: อดิศักดิ์ ศรีสม	เสียงชัดเจน หนักแน่น กระชับ มีจังหวะจะโคน
<i>เปิดม่านอุษาคเนย์</i>	หญิง	โปรดิวเซอร์: พรณี รุ่งสว่าง	เสียงหวาน กระชับ ฟังชัดเจน มีจังหวะจะโคน
ASEAN BEYOND 2015	ชาย	นักลงเสียง: มารุต เอกฉันท์	เสียงหนักแน่น กระชับ มีจังหวะจะโคน

รายการสารคดีส่วนใหญ่เลือกใช้เสียงผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เพราะเสียงผู้ชาย ฟังดูน่าเชื่อถือมากกว่าเสียงผู้หญิง โดยรายการ *มองโลกแบบวิกรม* รายการ *ASEAN STORY* และรายการ *ASEAN BEYOND 2015* เลือกใช้เสียงบรรยายเป็นเสียงผู้ชาย ส่วนรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* เป็นรายการในกลุ่มตัวอย่างเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นที่ใช้เสียงผู้หญิงในการบรรยายเนื้อหารายการ

การเลือกใช้เสียงบรรยายในรายการสารคดีมี 2 แนวทาง คือ (1) ให้พิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการเป็นผู้ลงเสียงบรรยายในสารคดีเองคือ รายการ *มองโลกแบบวิกรม* *มิวึกรม* *กรมดิษฐ์* เป็นผู้ลงเสียงบรรยาย และรายการ *ASEAN STORY* มีอดิศักดิ์ ศรีสม เป็นผู้ลงเสียงบรรยาย และ (2) ใช้ผู้อื่นมาเป็นผู้ลงเสียงบรรยาย สารคดีแทนพิธีกรหรือผู้ดำเนิน มี 2 รายการคือ รายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* เลือกให้พระณี รุ่งสว่าง หัวหน้าแผนกข่าวศิลปวัฒนธรรมและบันเทิงและโปรดิวเซอร์รายการสารคดี *เปิดม่านอุษาคเนย์* เป็นผู้ให้เสียงบรรยายรายละเอียดในสารคดี และรายการ *ASEAN BEYOND 2015* เลือกใช้นักลงเสียงมืออาชีพคือ มาร์ต เอกฉันท มาให้เสียงบรรยายรายละเอียดในสารคดี

ผู้วิจัยพบข้อสังเกตในการเลือกใช้เสียงบรรยายในสารคดีข้างต้นน่าจะมีตัวแปรต้นที่สำคัญคือ พิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการ รายการสารคดีที่ให้พิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการเป็นผู้ลงเสียงบรรยายในสารคดีคือ รายการสารคดีที่มีพิธีกรเพียงคนเดียว และพิธีกรมีภาพลักษณ์ของผู้ที่มีความรอบรู้ เชี่ยวชาญในเรื่องที่นำเสนอได้เป็นอย่างดี เช่น รายการ *มองโลกแบบวิกรม* และรายการ *ASEAN STORY*

ส่วนรายการที่ใช้ผู้อื่นให้เสียงบรรยายสารคดีแทนพิธีกรหรือผู้ดำเนินรายการคือ รายการที่ตัวพิธีกรไม่ได้มีภาพลักษณ์ของการเป็นผู้รู้ เชี่ยวชาญในเรื่องอาเซียนหรือรายการที่มีพิธีกร ผู้ดำเนินรายการ มากกว่าหนึ่งคน เช่น รายการ *ASEAN BEYOND 2015* มีพิธีกรดำเนินรายการที่มีภาพลักษณ์ของความน่าเชื่อถือจากตำแหน่งหน้าที่การงาน ทั้ง 3 คน คือ การดี เลียวไพโรจน์ อาจารย์มหาวิทยาลัยและนักสื่อสารมวลชนด้านอาเซียน ทรงกลด บางยี่ขันธุ์ บรรณาธิการนิตยสารและนักเขียน และสิริพร สุท่ามวง ผู้ประกาศข่าวโทรทัศน์ของสถานีโทรทัศน์ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่การมีพิธีกรผู้ดำเนินรายการมากกว่าหนึ่งคน และกำหนดการวางตำแหน่งหน้าที่ กระจายน้ำหนักการนำเสนอในรายการของพิธีกรทั้ง 3 คนให้เท่าเทียมกัน การเลือกพิธีกรคนใดคนหนึ่งมาเป็นผู้ให้เสียงบรรยายสารคดีจึงไม่เหมาะสม ดังนั้นทางทีมงานจึงเลือกใช้นักลงเสียงมืออาชีพที่ไม่ใช่พิธีกรผู้ดำเนินรายการ มาเป็นผู้ให้เสียงบรรยายแทน

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า การผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่น่าเสนอเนื้อหา ด้านวัฒนธรรมอาเซียน มีปัจจัยต่างๆ ตามแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรผู้ผลิตสื่อภายใต้ แรงผลักดันทางสังคม ท่ามกลางแรงผลักดันต่างๆทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา ตลอดจนแรงผลักดันภายในองค์กร ซึ่งแรงผลักดันเหล่านี้มีส่วนสำคัญ ที่กำหนดนโยบาย และกระบวนการผลิตรายการ การนำเสนอเนื้อหาของรายการ สารคดีโทรทัศน์ในสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภท

ตารางที่ 9: ปัจจัยที่มีผลต่อการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ของสถานีโทรทัศน์ 3 ประเภท

ปัจจัยต่อการผลิต	สถานีโทรทัศน์ของรัฐ	สถานีโทรทัศน์สาธารณะ	สถานีโทรทัศน์ธุรกิจ
1. นโยบายสถานี	กำหนดนโยบายสถานีฯ ตามนโยบายของรัฐบาลในประเด็นประชาคมอาเซียน มีการเพิ่มสัดส่วนรายการที่ให้ข้อมูลความรู้เรื่องประชาคมอาเซียน กำหนดพื้นที่ในผังรายการสำหรับรายการอาเซียนโดยเฉพาะ	มีแผนการจัดทำรายการประจำปี ตามนโยบายของสถานีฯ โดยปี 2556-2557 ให้ความสำคัญกับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยระบุแผนการผลิตและจัดหารายการ สารคดีที่มีคุณภาพเข้มข้น ในช่วงเวลาที่ดีที่สุดบนผังรายการ	ไม่มีนโยบายด้านอาเซียนอย่างชัดเจน มีเพียงกำหนดเป้าหมาย “ก้าวสู่มาตรฐานสากล” ในปี 2556 เพื่อพัฒนาเนื้อหารายการ พัฒนาศักยภาพบุคลากรภายในสถานีฯ ยกย่องคุณภาพรายการที่น่าเสนอเกี่ยวกับอาเซียนในรายการข่าว
2. ผู้ผลิต	ว่าจ้างผู้ผลิตอิสระเป็นผู้ดำเนินการผลิต	- สถานีฯ เป็นผู้ผลิตเอง - ว่าจ้างผู้ผลิตอิสระเป็นผู้ดำเนินการผลิต	- ว่าจ้างผู้ผลิตอิสระเป็นผู้ดำเนินการผลิต - สถานีฯ ผลิตในส่วนที่ออกอากาศในช่วงข่าวเอง
3. งบประมาณ	- ค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน ตั้งมาตรฐานค่าจ้างไม่สอดคล้องราคาในตลาด - ไม่มีผู้สนับสนุนรายการ	- ค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน - ไม่มีผู้สนับสนุนรายการ	- ค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน - สามารถหาผู้สนับสนุนรายการเพิ่มได้

<p>4. ความเป็นมืออาชีพ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - สถานีฯ ไม่มีโครงการพัฒนาบุคลากร หรือปรับปรุงเครื่องมืออย่างเป็นทางการ - สถานีจ้างผู้ผลิตมืออาชีพมาผลิตรายการสารคดี โดยให้แนวทางภาพรวม แต่ไม่เข้มงวดตรวจเนื้อหารายการ - ผู้ผลิตรายการใช้เครื่องข่ายนักรวิชาการผู้เชี่ยวชาญเป็นที่ปรึกษาในการผลิต 	<ul style="list-style-type: none"> - สถานีจัดกิจกรรมพัฒนาบุคลากรต่อเนื่องตลอดปี - ปรับปรุงเครื่องมือการผลิต - จัดประชุมทำความเข้าใจกับผู้ผลิตอิสระให้ดำเนินรายการตามนโยบายสถานีฯ - สถานีสรรหาทีมผลิตที่มีความรู้ประสบการณ์ เครื่องมือ - กำหนดให้ผู้ผลิตใช้ผลวิจัยมาผลิตรายการ 	<ul style="list-style-type: none"> - สถานีฯ จัดโครงการพัฒนาบุคลากรปรับปรุงเครื่องมือสำหรับฝ่ายข่าว แต่ไม่มีการพัฒนาเรื่องอาเซียนในส่วนรายการภายในสถานี - สถานีฯ เลือกจ้างผู้ผลิตอิสระที่เป็นมืออาชีพ มีความพร้อมด้านองค์ความรู้ ประสบการณ์ และเครื่องมือการผลิต มาเป็นผู้ผลิตรายการสารคดี
<p>5. เทคโนโลยี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - สถานีบริหารจัดการองค์กรแบบระบบราชการ ทำให้ไม่ทันเทคโนโลยีการผลิต - ผู้ผลิตมีปัญหาคำตอบแทนตามมาตรฐานของรัฐ ไม่สอดคล้องกับราคาในตลาดส่งผลต่อเทคนิคการผลิต 	<p>สถานีให้ความสำคัญด้านเทคโนโลยี กำหนดนโยบายส่งเสริมให้เป็นตัวอย่างของสื่อสาธารณะในอาเซียน จัดหาอุปกรณ์ เทคโนโลยี ต่างๆ เหมือนกับสถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - จัดซื้ออุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้งานการผลิตของฝ่ายข่าวสถานีเป็นหลัก - ผู้ผลิตอิสระต้องผลิตรายการตามมาตรฐานเพื่อการแข่งขัน จึงให้ความสำคัญกับอุปกรณ์การผลิตเช่นกัน
<p>6. รายการอาเซียน</p>	<p>มีรายการที่นำเสนอเรื่องของอาเซียนเป็นจำนวนมากที่สุด แต่ทางสถานีโทรทัศน์ไม่ได้มีการกำหนดเนื้อหาในรายการอย่างเข้มข้น</p>	<p>มี 2 รายการ คือ (ก) <i>เปิดม่านอุษาคเนย์</i> ที่สำนักข่าวเป็นผู้ผลิต (ข) <i>ASEAN BEYOND 2015</i> ที่ผู้ผลิตอิสระเป็นผู้ผลิต โดยมีสำนักรายการของสถานีฯ เป็นผู้ควบคุม</p>	<p>ผลิตข่าวและสารคดีอาเซียนเกี่ยวกับเศรษฐกิจในช่วงข่าว โดยฝ่ายข่าว และรายการที่กล่าวถึงประเด็นสังคมวัฒนธรรมอาเซียนเพียงรายการเดียว คือ <i>มองโลกแบบวิกรม</i> โดยผู้ผลิตอิสระ</p>

ปัจจัยภายนอกที่มีผลมากที่สุดต่อการกำหนดกระบวนการผลิตและการนำเสนอรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน คือ แรงกดดันทางการเมือง กล่าวคือ นโยบายของภาครัฐมุ่งให้ความสำคัญต่อการรวมตัวกันของประชาคมอาเซียน และการเปิดตัวประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการที่จะเกิดขึ้นในช่วงปลายปี 2558 กำหนดเป็นนโยบายสำคัญระดับชาติ ส่งผลผลักดันให้สถานีโทรทัศน์ทุกประเภทให้ความสำคัญกับประชาคมอาเซียน สืบทอดกำหนดเป็นนโยบายของสถานีให้มีการดำเนินการผลิตและเผยแพร่ข่าวสาร สารความรู้ และการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสรับรู้ เข้าใจ และเกิดความรู้เกี่ยวกับอาเซียนตามไปด้วย โดยสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทให้ความเข้มข้นในเชิงนโยบายมากน้อยแตกต่างกัน

นโยบายของสถานีโทรทัศน์ในการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหา ด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน

สถานีโทรทัศน์ของรัฐและสถานีโทรทัศน์สาธารณะมีการกำหนดลงในนโยบายของสถานีฯ ให้การรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาเซียนเป็นประเด็นหลักในการนำเสนอ ผู้ผู้ชม และปรับผังรายการเพิ่มสัดส่วนรายการที่เกี่ยวกับอาเซียนเพิ่มขึ้น โดยสถานีของรัฐกำหนดช่วงเวลาการออกอากาศเป็นพื้นที่พิเศษสำหรับรายการที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียนขึ้นโดยเฉพาะ ทำให้สถานีโทรทัศน์ของรัฐมีรายการที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียนจำนวนมากที่สุด ในขณะที่สถานีโทรทัศน์สาธารณะมีการกำหนดนโยบายองค์กรและจัดทำแผนการจัดทำรายการประจำปีอย่างต่อเนื่องทุกปี ในปี 2556-2557 คณะกรรมการบริหารองค์กรกระจายเสียงและเผยแพร่ ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย มีการกำหนดภารกิจและแนวทางเผยแพร่สารคดี เกี่ยวกับวิถีชีวิตประชาชนอาเซียนในช่วงเวลาที่ดีที่สุดบนผังรายการ ส่งผลให้รายการ *ASEAN Beyond 2015* ได้ออกอากาศในวันศุกร์เวลา 20.20-21.15 น. และรายการ *เปิดม่านอุษาคเนย์* ออกอากาศวันอาทิตย์ เวลา 22.30-22.55 น.

สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจกำหนดเป้าหมาย “ก้าวสู่มาตรฐานสากล” ตั้งแต่ ปี 2555 เพื่อเป็นการรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ที่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2558 มีการกำหนดแนวทางของฝ่ายข่าว โดยนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียนตามนโยบายของรัฐในช่วงข่าวภาคต่างๆ เป็นหลัก

ข้อมูลส่วนนี้บ่งชี้ให้เห็นว่านโยบายของสถานีโทรทัศน์ที่เป็นตัวแปรตัวต้นๆ ที่มีผลโดยตรงต่อการนำเสนอเรื่องของอาเซียน ก่อนที่ปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นตัวแปรจะมา กำหนดแนวทางการนำเสนอรายการต่อมา

ปัจจัยในกระบวนการผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน

การผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์เป็นกระบวนการดำเนินการเช่นเดียวกับการผลิตรายการโทรทัศน์โดยทั่วไป ที่มีการคิดสร้างสรรค์รูปแบบรายการ การค้นหาข้อมูล การเขียนบท การจัดเตรียมฉาก วัสดุรายการ การถ่ายทำ การบันทึกภาพ และเสียง การตัดต่อรายการ การลงเสียง ให้เกิดเป็นชิ้นงานรายการโทรทัศน์ ต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินงาน 4 ประเภท ได้แก่

1) การใช้ความเป็นมืออาชีพของคน (man) ทำงานเบื้องหน้าและเบื้องหลังที่เกิดขึ้นได้จาก 2 ส่วน คือ (ก) เกิดจากนโยบายของสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทที่วางแผนพัฒนาทักษะเพื่อยกระดับมาตรฐานวิชาชีพของบุคลากรของสถานีในหลายรูปแบบ เช่น การสัมมนา การ workshop การศึกษาดูงาน และการคัดเลือกหรือสรรหาทีมผู้ผลิตภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านประชาคมอาเซียน และ (ข) เกิดขึ้นจากตัวผู้ผลิตสั่งสมความรู้ผ่านข้อมูลเอกสารและเครือข่ายบุคคลผู้เชี่ยวชาญแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน ที่ส่งผลต่อแนวคิดรูปแบบ และประเด็นเนื้อหาที่นำเสนอ และในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังพบว่า บุคลากรในอุตสาหกรรมโทรทัศน์ของประเทศไทยที่มีองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมอาเซียนมีจำนวนจำกัด และขาดประสบการณ์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับอาเซียน ส่งผลให้รายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียนมีการผลิตและออกอากาศเป็นปริมาณน้อยตามไปด้วย

2) เงิน (money) ที่ต้องใช้ในการจ่ายให้กับผู้ปฏิบัติงาน ใช้ในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ซึ่งผู้ประกอบการแต่ละองค์กรจะใช้ปริมาณเงินแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับประมาณที่ได้รับ และขนาดองค์กร

สถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจมีพันธกิจในการแข่งขันด้วยสร้างเรตติ้งเพื่อหารายได้จากค่าโฆษณา จึงตั้งงบประมาณค่าผลิตรายการที่เหมาะสมในการผลิตรายการที่ได้คุณภาพดึงดูดผู้ชมให้เกิดเรตติ้งรายการ ส่วนสถานีโทรทัศน์สาธารณะให้ความสำคัญในการกำหนดงบประมาณค่าผลิตรายการ มีการกำหนดมาตรฐานงบประมาณค่าผลิตรายการแต่ละรายการตามความแตกต่างของกระบวนการผลิต เพื่อให้ได้สารคดีที่ผลิตขึ้นด้วยการดูแลคุณภาพอย่างเข้มข้นในช่วงเวลาที่ที่ที่สุดบนผังรายการ ในขณะที่สถานีโทรทัศน์ของรัฐมีมาตรฐานการจ้างงานเพียงมาตรฐานเดียวซึ่งทำให้ไม่สามารถจ่ายค่าตอบแทนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับราคาที่ควรจึงสาเหตุทางอ้อมที่ส่งผลกระทบต่อปัจจัยเทคโนโลยี และคุณภาพของกระบวนการผลิตสารคดี

3) วัสดุหรือวัตถุดิบ (material) เป็นเครื่องมือในการผลิตสารคดีทางโทรทัศน์ที่ผู้ผลิตต้องรู้จักเลือกใช้ให้ได้ประสิทธิภาพเพื่อให้ต้นทุนต่ำและทำให้องค์กรได้ผลกำไรสูงสุด

สถานีโทรทัศน์สาธารณะและสถานีโทรทัศน์เชิงธุรกิจต่างให้ความสำคัญต่อเทคโนโลยีและอุปกรณ์ในการผลิตรายการ โดยวางนโยบายและแนวทางการจัดซื้อติดตั้งอุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศต่างๆ เพื่อยกระดับคุณภาพของภาพและเสียงสำหรับการผลิตสารคดีให้คมชัดขึ้น ในขณะที่สถานีโทรทัศน์ของรัฐบาลจัดการองค์กรในรูปแบบของระบบราชการ มีระเบียบข้อบังคับการจัดตั้งงบประมาณที่เป็นข้อจำกัด ต้องตั้งงบประมาณจัดซื้อจัดจ้างล่วงหน้าตามปีงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถตามติดเทคโนโลยีการผลิตรายการโทรทัศน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ทันทั่วทั้งที่

4) การบริหารจัดการงาน (management) ของสถานีโทรทัศน์แต่ละประเภทที่เลือกนำเสนอเนื้อหาด้านอาเซียนเป็น 2 รูปแบบ คือ (ก) การผลิตรายการข่าวโทรทัศน์ในช่วงข่าวเศรษฐกิจ และข่าวต่างประเทศ ที่มุ่งเน้นนำเสนอเนื้อหาด้านเศรษฐกิจของอาเซียน โดยทีมข่าวของสถานีโทรทัศน์เป็นผู้ผลิตเอง จึงสามารถควบคุม บริหารจัดการได้ตามนโยบายสถานี และ (ข) การผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับอาเซียน โดยว่าจ้างบริษัทผู้ผลิตอิสระภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญเป็นผู้ผลิตโดยพิจารณาจุดเด่นของแต่ละองค์กร เช่น ทีมงานที่มีประสบการณ์ เทคโนโลยีการผลิต เครือข่ายองค์ความรู้ และการบริหารจัดการควบคุมงบประมาณให้คุ้มค่า เพื่อให้ได้รายการที่มีคุณภาพตามงบประมาณที่ได้รับจากทางสถานี โดยทางสถานีเป็นผู้จ่ายค่าจ้างผลิตเป็นรายตอน

ปัจจัยที่มีผลต่อการผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์จุดประกายเริ่มต้นจากนโยบายของรัฐขับเคลื่อนสู่นโยบายของสถานีโทรทัศน์แต่ละรูปแบบ แล้วส่งผลสู่ปัจจัยต่างๆ ได้แก่ องค์กรผู้ผลิต ทั้งรูปแบบสถานีโทรทัศน์และบริษัทผู้ผลิตอิสระ งบประมาณการผลิต เทคโนโลยีสารสนเทศ การบริหารจัดการในการผลิตรายการ โดยเฉพาะคนหรือบุคลากรที่ต้องมีองค์ความรู้และทุนทางวัฒนธรรม ผู้ผลิตที่มีทุนทางวัฒนธรรมมีจำนวนอยู่อย่างจำกัด ส่งผลให้การผลิตรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของอาเซียนจึงยังมีการผลิตและออกอากาศไม่มากนัก

รูปแบบการนำเสนอ ประเด็น และเนื้อหาวัฒนธรรมของประเทศอาเซียนในรายการสารคดีทางโทรทัศน์

รายการสารคดีทางโทรทัศน์ด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนมีเอกลักษณ์เหมือนกับสารคดีโดยทั่วไปคือ มุ่งนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง (fact) ของ

ชีวิตคน สัตว์ เหตุการณ์ สิ่งของ ในช่วงเวลาหนึ่ง ด้วยความจริงจัง (seriousness) เพื่อให้ความรู้ทั่วไป (general knowledge) กับผู้ชมในเรื่องหนึ่งๆ

1) รูปแบบการนำเสนอ

รายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนใช้พิธีกรประจำรายการพูดไปเรื่อยประเด็นของเรื่องที่จะนำเสนอในแต่ละตอนให้ผู้ชมได้ทราบ แล้วจึงนำเนื้อหาของสารคดีที่นำเสนอเรื่องราวผ่านภาพเหตุการณ์และเสียงบรรยาย หรือบางรายการให้พิธีกรลงไปดำเนินเรื่องในเนื้อสารคดี และปิดท้ายด้วยการสรุปสาระสำคัญของพิธีกรที่มีต่อประเด็นของเรื่องที่น่าสนใจในตอนนั้นๆ

สำหรับการสัมภาษณ์ประกอบในกลุ่มตัวอย่างรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหา ด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน พบว่า รายการที่มีเวลาออกอากาศ (air time) สั้นประมาณ 5 นาที ไม่มีการสัมภาษณ์ประกอบในรายการ ขณะที่รายการที่มีเวลาออกอากาศยาวตั้งแต่ 30 นาทีขึ้นไป มีการใส่สัมภาษณ์ประกอบในรายการ

2) ประเด็นและเนื้อหา

การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาของรายการสารคดีทางโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน เป็นไปตามแนวคิด ภูมิหลัง และประสบการณ์ที่แตกต่างกันของผู้ผลิตรายการแต่ละรายการ ส่งผลให้การนำเสนอรายการสารคดีออกมาเป็น 3 ลักษณะ คือ (ก) ผู้ผลิตที่มีพื้นความรู้ เชี่ยวชาญ ด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เลื่อนำเสนอประเด็นและเนื้อหารายการที่เจาะลึก วัฒนธรรมของแต่ละสังคม (ข) เลื่อนำเสนอประเด็นและเนื้อหารายการเชื่อมโยง มิติวัฒนธรรมไปเกี่ยวข้องกับมิติการเมืองและเศรษฐกิจ และ (ค) ผู้ผลิตที่พอจะมี พื้นความรู้ด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เลื่อนำเสนอประเด็นและเนื้อหาในกรอบ เสาหลักที่สามของประชาคมอาเซียนคือ ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ที่มีเนื้อหากว้างขวางกว่าเรื่องวัฒนธรรม ครอบคลุมประเด็นสังคมด้วย ได้แก่ การ พัฒนามนุษย์ การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน และช่องว่างทางการพัฒนา

ลักษณะที่หนึ่ง การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาของรายการสารคดีโทรทัศน์ ด้านวัฒนธรรมที่เลือกนำเสนอเฉพาะมิติวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจเพื่อนบ้าน ในอาเซียน ผ่านวัฒนธรรมในเชิงวิถีชีวิต ประเพณี ให้เห็นประชาชนคนเล็กคนน้อย ที่เป็นตัวแทนของพลเมืองในประเทศนั้นๆ เช่น รายการ *เปิดบ้านอุษาคเนย์*

ลักษณะที่สอง การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาของรายการสารคดีโทรทัศน์ ด้านวัฒนธรรมที่นำเสนอมิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เชื่อมโยงสู่มิติการเมืองและ เศรษฐกิจ เพื่ออธิบายเหตุการณ์ครอบคลุมได้หมดทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เช่น รายการ *ASEAN STORY*

ลักษณะที่สาม การนำเสนอประเด็นและเนื้อหาเชื่อมโยงมิติสังคมวัฒนธรรม กับมิติการเมืองและเศรษฐกิจ ให้ผู้ชมได้เข้าใจสถานการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของประชาคมอาเซียน และส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนที่อยู่ในประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ เช่น รายการ *มองโลกแบบวิกรม* และรายการ *ASEAN BEYOND 2015*

3) มุมมองการนำเสนอ

การผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ผู้ผลิตรายการใช้การบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับอาเซียนจากต้นเรื่องให้ผู้ชมได้รู้จักประชาคมอาเซียน ภายใต้คำว่า “เรา” กับ “เขา” ผ่านการตั้งชื่อเรื่องหรือชื่อตอน การบรรยายบอกเล่ามุมมองของเรื่องที่แตกต่างกัน เป็น 3 แนวทางคือ

แนวทางแรก การนำเสนอมุมมอง “เรา” และ “เขา” แบบตายตัวว่า “เรา” คือคนไทย และ “เขา” คือพลเมืองในประเทศอาเซียนต่างๆ ของรายการ *ASEAN STORY* ที่นำเสนอเรื่องราวความสัมพันธ์เฉพาะประเทศในอาเซียนเท่านั้น

แนวทางที่สอง ใช้การนำเสนอมุมมอง “เรา” แบบไร้ขอบเขตจำกัด สามารถเลื่อนไหลไปมาได้ ซึ่งแบ่งย่อยตามขอบเขตการนำเสนอได้เป็น 2 แบบคือ

รายการที่มีขอบเขตการนำเสนอเฉพาะอาเซียน “เขา” หมายถึง คนอาเซียนหรือประเทศต่างๆ ในอาเซียน ส่วน “เรา” สามารถเลื่อนไหลความหมายเป็นคนไทย ประเทศไทย (I) หรือพลเมืองอาเซียน ประเทศอาเซียน (we) ตามประเด็นที่นำเสนอ เช่น รายการ *ASEAN STORY* ที่นำเสนอเรื่องราวอาเซียนผ่านความรู้ด้านประวัติศาสตร์ให้เห็นความเชื่อมโยงของแต่ละประเทศในประชาคมอาเซียนผ่านเรื่องราวในอดีต นำมาสู่การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการร่วมมือกันเป็นหนึ่งเดียวในภูมิภาค

รายการที่เลือกนำเสนอเรื่องราวของอาเซียนที่ครอบคลุมกว้างกว่าแค่อาเซียน ทำให้การนำเสนอมุมมอง “เรา” และ “เขา” ไหลเลื่อนไปมาได้ โดยการกำหนดว่า “เรา” จะเป็นคนไทย คนอาเซียน หรือคนเอเชีย ขึ้นอยู่กับบริบทการนำเสนอว่า “เรา” ศึกษาเรียนรู้ “เขา” ในระดับไหน เช่น ถ้า “เขา” คือ อาเซียน “เรา” ก็คือคนไทย แต่ถ้า “เขา” คือ เอเชีย ญี่ปุ่น จีน อินเดีย หรือประเทศอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาเซียน “เรา” ก็คือคนไทย หรือคนอาเซียน และถ้า “เขา” คือยุโรปหรืออเมริกา “เรา” ก็คือคนไทย คนอาเซียน หรือคนเอเชีย เป็นต้น ซึ่งเราจะพบได้ในรายการ *มองโลกแบบวิกรม*

แนวทางที่สาม เป็นการนำเสนอมุมมองของรายการ *ASEAN BEYOND 2015* ที่กำหนดว่า “เรา” คือใครก็ได้ที่สนใจเรื่องอาเซียน และ “เขา” ที่ “เรา” ติดตามเรื่องราวคือพลเมืองอาเซียน ประเทศสมาชิกอาเซียน

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่อง การนำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน ในรายการประเภทไม่ใช่เรื่องแต่งบนหน้าจอโทรทัศน์ไทย ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับสถานีโทรทัศน์และผู้ผลิตรายการ

1) สถานีโทรทัศน์แต่ละแห่งควรให้ความสำคัญต่อรายการสารคดีที่นำเสนอเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน เนื่องจากยังมีจำนวนน้อย โดยกำหนดเป็นนโยบายของสถานีให้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน

2) สถานีโทรทัศน์แต่ละสถานีต้องให้ความสำคัญในตรวจสอบเนื้อหารายการสารคดีโทรทัศน์ที่ออกอากาศให้นำเสนอตรงกับนโยบายด้านอาเซียนของสถานี เพราะจากการศึกษาเนื้อหาของรายการสารคดีบางรายการใช้ชื่อรายการที่มีคำว่า “อาเซียน” แต่เนื้อหาของรายการกลับไม่ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวข้องกับอาเซียนเลย สถานีโทรทัศน์แต่ละแห่งจึงควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้

3) สถานีโทรทัศน์และผู้ผลิตรายการ ควรสร้างเสริมบุคลากรภายในองค์กร ให้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับอาเซียนมากขึ้น ให้เพียงพอทั้งจำนวนคนและจำนวนข้อมูล ตลอดจนสร้างเครือข่ายภายนอก เช่น สร้างความร่วมมือด้านข้อมูลวัฒนธรรมอาเซียนระหว่างสถานีโทรทัศน์ด้วยกันเอง การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านอาเซียน และหน่วยงานองค์กรที่ดำเนินการด้านอาเซียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาครั้งนี้เป็นการมุ่งศึกษาปัจจัยของผู้ผลิตรายการเป็นหลัก ไม่ได้ลงไปศึกษาผลตอบแทนที่ได้ผู้ชมรายการ ดังนั้นผู้ที่สนใจศึกษาสามารถไปศึกษาผู้ชมรายการที่เป็นผู้รับสาร ทำให้เห็นภาพอีกด้านของรายการสารคดีประเภทนี้

นอกจากนั้น หากมีผู้สนใจสามารถนำผลการศึกษาด้านผู้รับสารมาผนวกรวมกับผลการศึกษาในครั้งนี้ที่ศึกษาผู้ผลิตซึ่งเป็นผู้ส่งสาร จะทำให้เห็นภาพของการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ที่นำเสนอเนื้อหาด้านวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียนอย่างรอบด้านมากขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ (2556), *ASEAN Mini Book*, กรุงเทพฯ: กรมอาเซียน กระทรวง การต่างประเทศ.
- กรณีกา รุ่งเจริญพงษ์ (2555), “สารคดี: มีสาระและมีดีกว่าที่คุณคิด”, *วารสารศาสตร์*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม.
- _____. (2557), “รายการวิทยุและโทรทัศน์ประเภทสาระ”, ใน สมสุข หินวิมาน และคณะ (บ.ก.), *ความรู้เบื้องต้นทางวิทยุและโทรทัศน์*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- เกษมพร มหาวิงศ์วัตร (2546), *สหท. กับพัฒนาการทางบทบาทหน้าที่ตามนโยบายของรัฐบาล จากปี พ.ศ. 2528-2544*, สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสาร มวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2553), *สายธารแห่งนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง กับสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กิตติมา ชาญวิชัย (2548), *ความสำเร็จของรายการสารคดีของสถานีโทรทัศน์ NHK ประเทศ ญี่ปุ่น*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทิพย์สุดา ซาดี (2555), *การเตรียมความพร้อมของสื่อไทยสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ศึกษา เฉพาะกรณีฝ่ายข่าว สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3*, สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และ สื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรวัฒน์ สิริกรกช (2555), “บทบาทของเทคโนโลยีที่ใช้ในการบริการธุรกิจองค์กร พาโนราม่า เวิลด์ไวด์”, *JC Journal*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 ฉบับพิเศษ (การค้นคว้าอิสระ) มิถุนายน- ธันวาคม.
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 อ.ส.ม.ท. (2556), *ครบรอบ 43 ปี สถานีวิทยุโทรทัศน์ ไทยทีวีสีช่อง 3*, กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- พรชัย ฉันทวิเศษลักษณ์ (2553), *กลยุทธ์การบริหารจัดการวิทยุผ่านดาวเทียมที่ออกอากาศ ทางวิทยุชุมชน เครือข่ายทั่วประเทศ*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิษณุ สุวรรณะชญ (2540), *สามทศวรรษอาเซียน*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย.
- วสันต์ ทองไธ้ (2550), *ข่าวการศึกษากับความเป็นระบอบราชการ*, สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิกรม กรมดิษฐ์ (2556), *มองโลกแบบวิกรม*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิอมตะ.
- องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.) (2556), *รายงานผล การปฏิบัติงานประจำปี พ.ศ. 2555*, กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- _____. (2557), *รายงานผลการทำงานประจำปี พ.ศ. 2556*, กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

อัมพร จิรัฐติกร (2543), *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา: สายไปแล้วหรือยัง*, กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ และคณะ (2550), *สื่อสารมวลชนเบื้องต้น: สื่อสารมวลชน วัฒนธรรม และสังคม*, กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Karnik, K. (2002), *Public Service Broadcasting in the ICE Age*, Malaysia, Asia-Pacific Institute for Broadcasting Development.
Tan, H. and Mahizhnan, A. (2002), *Broadcast Media in ASEAN*, Singapore: ASEAN Committee on Culture and Information.

สื่อออนไลน์

เว็บไซต์สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ <http://www.nbtc.go.th/wps/wcm/connect/fc8015004a978f3c9408ddb1f5b6d48d/014-044.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fc8015004a978f3c9408ddb1f5b6d48d>

สัมภาษณ์

บัณฑิต ลุนทา, กรรมการผู้จัดการ บริษัท พาราดีซัล มีเดีย จำกัด, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2557 และ 10 พฤษภาคม 2557.
ปาจรีย์ แสงแก้ว, ผู้ควบคุมรายการ บริษัท พาโนราม่า เวิลด์ไวด์ จำกัด, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2557.
พรรณี รุ่งสว่าง, หัวหน้าแผนกข่าวศิลปวัฒนธรรมและบันเทิง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2557.
อดิศักดิ์ ศรีสม, กรรมการผู้จัดการ บริษัท เบิร์ด อาย วิว เน็ตเวิร์ค จำกัด, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2557.